

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2009

Bc. Robert D I K A N

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Alternativní formy trestu v resocializační praxi

Vedoucí diplomové práce:

Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracoval:

Bc. Robert Dikan

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Alternativní tresty v resocializační praxi“ vypracoval samostatně a použil pouze odbornou literaturu a prameny uvedené v seznamu.

V Příbrami dne, 31. března 2009

Bc. Robert D i k a n

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za metodickou pomoc a odborné vedení, které mi poskytl při zpracování tématu diplomové práce.

Také velmi děkuji své manželce Martině, dceři Sarah, synovi Robertovi, přátelům a kolegyním ze zaměstnání za trpělivost, shovívavost a morální podporu, kterou mi poskytli při zpracování diplomové práce i celé období vysokoškolského studia.

Robert D i k a n

OBSAH

Úvod	6
1. Vývoj trestního práva a způsoby trestání	
1.1. Ukládání trestů a jejich výkon v historickém kontextu	8
1.2. Vymezení pojmů vztahujících se k problematice trestního práva	17
2. Způsoby řešení trestních věcí	
2.1. Řešení trestních věcí mimo VTOS	22
2.2. Probační a mediační služba ČR	26
2.3. Alternativní formy práce s pachateli TČ	28
3. Činnost PMS Příbram v resocializační praxi	
3.1. Institut dohledu	35
3.2. Oblast „Parole“	38
3.3. Výkon trestu obecně prospěšných prací (OPP)	40
3.4. Vykonatelnost trestu (OPP) v soudním okrese Příbram	43
4. Průzkum vykonatelnosti alternativních trestů v soudním okrese Příbram	
4.1. Metoda a projekt průzkumu	47
4.2. Analýza výsledků	51
4.3. Shrnutí	54
Závěr	56
Resumé	58
Anotace	59
Klíčová slova	59
Seznam použité literatury	60
Odkazový a poznámkový aparát	61
Seznam symbolů a zkratek	62
Seznam příloh	63

Úvod

Výchova člověka jako řádného člena společnosti je celoživotní proces. Na jeho socializaci mimo rodinné, školní, pracovní prostředí, sebevýchovy a sebevzdělávání působí každodenní situace a společenské změny mnohdy nebývalých rozměrů. V posledních desetiletích nás ovlivňují moderní prostředky ulehčující život, přinášející růst životní úrovně, celkové uvolnění a pozitivní způsoby myšlení. Jiné, bohužel, se vyznačují zvýšenou orientací na konzumní způsob života a s ním spojený enormní růst každodenních potřeb, zátěžových situací při jejich neuspokojení, tedy starostí a problémů lidí, snažící se s tímto aspektem udržet krok. Pokud tento proces společnost nezvládá, negativa gradují a dotýkají se nakonec každého z nás, hovoříme o růstu sociálně patologických jevů.

V rámci výchovného snažení vedeme jedince k samostatnosti a odpovědnosti. Mnohdy se ale tato snaha mívá svým účinkem, kdy mnozí lidé orientují svůj žebříček hodnot nežádoucím směrem. Eliminovat tyto negativní jevy se snažíme hledáním nových výchovných prostředků a metod, restrukturalizací činnosti orgánů státní správy a samosprávy a dalších veřejnoprávních institucí. V rámci snah o řešení problémů na celospolečenské úrovni dochází mj. k přehodnocování dosavadních způsobů působení na jedince, komunitu. Problematika sociálně patologických jevů je řešena na úrovni multidisciplinární a v rámci postupné integrace v Evropě a celkové globalizace dochází k novátorským řešením aplikací inspirativních přístupů čerpaných ze zkušeností mezinárodních.

Zvláštní pozornost při současném formování společnosti dle mého názoru zasluhuje oblast trestního práva a s ním související trestní politika státu, jejíž nedílnou součástí tvoří způsoby ukládání trestů a jejich výkonu. Právní teorie říká, že při vymahatelnosti práva jedince i státu má být uplatňována zásada, že trest nemá plnit pouze funkci sankční, tj. odplatnou a represivní, ale hlavně výchovnou. Protože i z pedagogického hlediska trest zůstává prostředkem výchovy, i když krajním a používaným až v případě, že ostatní prostředky selžou, nemůže tato oblast lidského působení zůstat stranou pozornosti sociálního pedagoga.

Pokud socializace člověka formou tradičních pedagogických přístupů selhává, případně nejsou v plné míře uplatňovány a jedinec se dostává do konfliktu se zájmem společnosti, reaguje stát na tuto skutečnost působením svých institucí. Mnohé z nich se

týkají praxe justičních orgánů v rámci uplatňování forem trestních opatření, způsoby jejich ukládání a samotného výkonu trestů. Tento proces prochází neustálým vývojem. Od roku 1990 byl v ČR několikrát novelizován zákon č. 140 a 141/1961 Sb. - trestní zákon a trestní řád. Tyto trestně-právní normy, do roku 1989 reprezentující poměrně represivně zaměřenou roli státu, byly v souladu s trendem humanizace „obohaceny“ o tzv. alternativní tresty – tresty nespojené s výkonem trestu odnětí svobody (VTOS). Od 1.1. 1996 je do trestně právních norem zakotven institut trestu obecně prospěšných prací (OPP). Od 1.1. 2001 dochází k restrukturalizaci institutu dohledu ve zkušební době podmíněného odsouzení (POD), podmíněného propuštění (PPD), náhrady vazby dohledem (NVD) nebo podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (UPD) zajišťovaný nově vzniklou probační a mediační službou.

Zvláštní kapitolu tvoří zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Tato trestně-právní norma specializuje a upřesňuje postupy zainteresovaných stran s ohledem na specifika a vývojové zvláštnosti mladistvých a nezletilých pachatelů protiprávní činnosti, a jež mimo represivních opatření (trestních) obsahuje širokou škálu opatření výchovných tak, aby průběh přípravného a vykonávacího řízení v rámci činnosti orgánů činných v trestním řízení (OČTR) více nenarušoval přirozený vývoj nedospělých jedinců, zabránil u méně narušených jedinců stigmatizaci a vytvářel tak co nejlepší podmínky pro jejich reedukaci a resocializaci.

Cílem diplomové práce nazvané „Alternativní formy trestu v resocializační praxi“ je získání orientace ve způsobech ukládání trestů, současné praxi při ukládání a výkonu (nejen) alternativních trestů v konkrétním soudním okrese za využití vlastních zkušeností a studia odborné literatury. Pozornost zaměřením na efektivitu výchovné funkce těchto sankcí s důrazem na plnění podmínek resocializace pachatele. Pro ověření nebo vyvrácení hypotéz provedu základní průzkum v oblasti ukládání a vykonatelnosti alternativních trestů, který podpořím dotazníkovým šetřením v konkrétním soudním okrese. Závěrem se pokusím o hodnocení zjištěného a o návrh možných dalších forem řešení problematiky při ukládání a výkonu alternativních trestů.

1. Vývoj trestního práva a způsoby trestání

1.1. Ukládání trestů a jejich výkon v historickém kontextu

Z historie víme, že na územích s příznivými podmínkami pro život a vývoj lidského společenství vznikaly první civilizace a staroorientální státy. Také na území v okolí řek Eufrat a Tigris staří Sumerové a po nich Babyloňané s Asyřany ukončili neolitickou kulturu prvobytně pospolných společností a začali vytvářet kultury nové, čímž posouvali lidstvo vpřed. Vznikem této i následujících kultur dochází ke společenské a majetkové nerovnosti. Vytvářející se společenské vrstvy hájí své zájmy prostřednictvím státní moci, jejíž centrální působení na jedince - občana nahradilo dosavadní obyčeje a zvyky. Úředníci brzy vydávají svá nařízení písemnou formou, což mj. dokumentuje kolem 500 000 v různých archivech dochovaných hliněných tabulek právě z období starodávné Mezopotámie. Ve starověku jako zákonodárce a nejvyšší soudní instance působil vládce, což dosvědčují zákony tak významných králů, jako byl Urnammu z Uru nebo Chammurabi z Babylónu. Nejstarší známou sbírkou zákonů je Kodex Urnammu - ve sbírce zákonů je popsána hranice říše a určeno, kdo je povinen se zákony řídit. Představu o způsobech vymáhání zákonnosti získáme z kodexu krále Chamurabiho z Babylónu (1728-1686 př. Kr.), který byl nejvyšším správcem, zákonodárcem, soudcem i vojvodcem. Pro představu lze citovat některé z jeho zákonů:

- „Jestliže plnoprávný občan vyrazil v šarvátce oko příslušníku stejné třídy, bude mu rovněž vyrváno oko.
- Jestliže stavitel postavil dům a své dílo neudělal pevně, dům spadl a usmrtil majitele, bude stavitel rovněž usmrcen.“¹

Zajímavá je v tomto výkladu zákona tzv. analogie v právu. Pokud spadl dům a zabil majitelova syna, nebyl zabit stavitel, ale rovněž jeho potomek.

Staří Římané řešili porušení zákona také způsobem „oko za oko, zub za zub“. Např. tak, že ten, kdo byl přistižen při krádeži, byl následně okradenému přidělen jako otrok.

Tyto i jiné kultury měly a mají své instituce moci a používají různé způsoby trestání. Mnohé zůstávají tradiční a jak se používaly před staletími, používají se i dnes - např. Islámské právo Šaría.²

¹ Kejdová M. *Právo a bezpečnostní politika*. Brno: IMS, 2001, str. 6

² <http://www.panna.cz/panna/clanek/275--sarija---islamske-pravo---saria.html>

V období středověku se na chodu života podílela hlavně církev. Navzdory křesťanským zásadám převažoval trest smrti a tresty tělesné, hovoříme-li např. o vězení, jednalo se jen o místa nucené izolace ve sklepech, věžích, jeskyních, hladomornách a odsouzení pouze čekali na svou smrt nebo umučení. Trest byl spojován pouze s myšlenkou pomsty a represe. Trestem, který se svým způsobem výkonu vzdáleně přibližuje dnešnímu pojetí trestu odnětí svobody, bylo otroctví a již ve starém Římě známý institut psance – tedy vyhnanství. Každý vyhnanec byl odsouzen k izolaci a nikdo mu nesměl poskytnout pomoc (životně důležité prostředky), což vedlo k živoření a životu na okraji společnosti. Ve starověku a také celém středověku byla koncepce trestu ovládána myšlenkou odplaty, cílem trestu bylo způsobit utrpení a nastolit „spravedlnost“.¹ Pravdou je, že už v těchto dávných dobách se objevovaly určité osvícené názory, které předčily dobu. Např. Seneku zajímal účel trestu také z pohledu prevence. Tvrdil, že trestat se nemá jen proto, že byl čin spáchán, ale pro to, aby již páchán nebyl. Pro ranný feudalismus je typická zásada „vendety“, nebo-li krevní msty, která byla až se silící státní mocí později omezována a byla nahrazena tzv. Wergeldem, tj. možností pachatele se z činu vykoupit. Při „vyšetřování“ protiprávních činů byly ve středověku používány zvláštní důkazní prostředky – ordály, nebo-li boží soudy, kterých se účastnilo duchovenstvo a z dnešního pohledu se jedná o prostředky absurdní. Existovaly ve dvou formách, a to ordály „vodou“ a „železem“. Při ordálu vodou se vina zkoumala tak, že se obviněný svázal do kozelce a hodil do řeky nebo velké nádoby s vodou. Pokud vyplaval, voda jej nepřijala a byl tedy neviný. Pokud se potopil, byl potrestán. Ordál železem se vykonával tak, že obviněný musel přejít bosou nohou po 12ti rozžhavených železných plátech. Ale i když je nějakým způsobem přešel, neměl zdaleka vyhráno, protože se zkoumala hojivost ran. Pokud se popáleniny nehojily, byl uznán vinen. Pokud se obviněný přiznal nebo byl tímto podivným způsobem usvědčen, následoval drastický trest. Pokud byl „jen“ zmrzačen useknutím některé části těla nebo sřat či oběšen, mohl mluvit o štěstí, neboť existovaly velmi kruté tresty upálení nebo zahrabání za živa, lámání v kole či rozčtvrcení. V některých zemích byl namísto trestu smrti používán trest „galejí“, což bylo také mnohdy horší než samotná rychlá smrt, neboť galejníci byli přikováváni na palubách lodí, aby se zabránilo jejich útěku, ústa měli zavázána, aby nebyl slyšet jejich nářek a pokud padli vysílením, byli bez milosti vhazováni do moře.

¹ Pojetí trestu v období starověku, feudalismu, osvícenství, kapitalismu včetně penologických koncepcí více přibližuje ČERNÍKOVÁ V., MAKARISOVÁ V. *Úvod do penologie*. Most: SPI, 1997, str. 12 - 18

Staří Slované dávali přednost trestům vyhnanství a uvrhování do otroctví spíše, než například trestu smrti. Dobové legendy o svatém Václavovi uvádějí, že „bořil šibenice, mučidla i žaláře a vzdal se hrdelních soudů.“ Tato doba humanizace byla ale pomíjivá. Později zejména Přemysl Otakar II., asi tak kolem roku 1254, začíná vytvářet podmínky pro rozvoj měst a vznik systému středověkého soudnictví, který vytváří vrchnostenské, církevní a městské soudy. Postavení odsouzených bylo v této době velice obtížné. Ležela na nich povinnost prokázat svou nevinu a k výsledku bylo používáno mnoho mučících nástrojů. Byly zřizovány cely k držení osob zbavených svobody v župních hradech, ale tyto prostory neplnily funkci místa pro trest odnětí svobody. Byly tu spíš pro vazbu před popravou či jinou exekucí, k smrti hladem, nebo k politické internaci osob z vyššího stavu. Podobná vězení byla zřizována ve sklepeních městských radnic. Byli zde pohromadě muži, ženy i děti. Takto prováděná internace měla za důsledek nejen šíření nemocí, ale i předávání kriminálních zkušeností. Velmi přísné tresty neměly ani výchovný a ani odstrašující účinek. V kronikách se často píše, že při popravách byli přihlížející okrádáni kapesními zloději, přestože tresty za tyto krádeže byly rovněž velice přísné.

S vývojem feudálního systému a lidské společnosti se postupně vyvíjel také pohled na samotný trest i způsoby jeho výkonu. Díky mnohým myslitelům se tento systém mocenské (státní) represe postupně stále více zlidšťoval. Problematice trestání, trestaných a hlavně vězněných lidí se všeobecně začínalo lidstvo více věnovat pod vlivem humanismu a renesance.

Filozofie osvícenství přichází s konkrétní myšlenkou humanizace trestu a trestání. Jako jeden z prvních kritizuje trestní systém anglický filozof Thomas More, který poukazuje na nepřiměřenost některých trestů vzhledem ke společenské nebezpečnosti. Francouzský právník a filozof Montesquieu formuloval požadavek právní jistoty a zákonnosti, nezávislosti soudců, zásadu proporcionality mezi trestem a trestným činem a především nutnost výchovné funkce trestu. Osvícenci apelují na to, aby byla v zákoně zakotvena také určitá ochrana pachatele a vytvářejí dvě základní zásady:

1. žádný čin, který není uveden v zákoně není trestným činem
2. pachatel může být potrestán jen takovým trestem, který je uveden v zákoně.

Touto filozofií se inspiroval italský markýz a učenec Cessare Beccaria (1738 – 1794), který napsal dílo „O zločinech a trestech“. Beccaria byl odpůrcem krutých trestů i trestu smrti, účelem trestu není dle něho způsobovat utrpení, ale ochránit společnost. Myšlenkami Beccaria byl silně ovlivněn panovník Josef II., který v r. 1787 vydal

Všeobecný zákoník, jímž zrušil „torturu“ – mučení jako prostředek nutící k přiznání, zrušil mrzačící tresty a trest smrti nahrazoval dlouhodobými nucenými pracemi. Rovněž v něm vyjmenoval jednotlivé trestné činy.

Pojetí trestu, trestání, věznic a trestu odnětí svobody tak, jak ho známe dnes, přichází až s obdobím kapitalismu. Průkopníkem se stalo Holandsko, které bylo na svou dobu vyspělejší než ostatní země, ale potýkalo se s nárůstem zločinnosti. Z iniciativy radních v Amsterdamu byl v r. 1595 vybudován ústav pro mladistvé delikventy, tuláky a žebráky. Nejprve pro muže, o rok později také pro ženy. Zde si brzy povšimli, že společné umístění mladistvých s nebezpečnými zločinci nevede k dobrým výsledkům – nápravě, proto v r. 1603 postavili zvláštní budovu pro mládež. Ale až v Anglii, v Gloucesteru r. 1791, vzniklo první vězení se systémem cel. Přes všechny snahy ale nedošlo na evropském kontinentě k zásadním změnám v pokusech „nápravy“ pachatele. Zásadní pokusy o reformu zacházení s pachateli trestných činů probíhaly až ve Spojených státech díky úsilí učenice Benjamina Franklina. Tyto snahy zpočátku přinesly vývoj dvou vězeňských systémů:

1. Pensylvánský – kde fungoval tzv. Solitary (solitari = sám, o samotě) systém. Vězni byli umístováni do úplné izolace v samostatné cele a celý den měli číst bibli a zpytovat svědomí. Ovšem po dvou letech se přišlo na to, že naprostá izolace člověka vede k nenávratným psychickým změnám. Uvádí se, že z 80 vězňů podrobených izolaci přežili jen dva, ostatní zemřeli nebo spáchali sebevraždu.
2. Auburnský – kde fungoval tzv. Silent (silent = mlčící) systém. Vězni byli v noci izolováni na celách, ve dne pracovali společně při zachování mlčení. Ani tento systém se neosvědčil, protože odporoval lidské přirozenosti – vězni působili dojmem mechanicky se pohybujících soch a jejich příprava na reálný život byla minimální.

V roce 1823 byla v Praze založena první státní Svatováclavská trestnice, kde poprvé došlo k tzv. diferenciaci vězněných. Byli odděleni nejen muži, ženy a mladiství, ale také více narušené osoby od méně narušených. K tomuto opatření i k mnoha jiným však začalo docházet zejména po 3.12. 1847, kdy v podmínkách izolace trestanců začal působit náš první a nejvýznamnější průkopník této nepopulární práce: Páter František Josef Řezáč. Tento nestor práce s vězni kladl důraz na prevenci kriminality, zvláště u mladistvých, na uspořádání rodin a společnosti i na zvyšování životní úrovně u nemajetných vrstev. Své názory publikoval v časopise Škola a život, mj. prováděl

sociologický výzkum v pražských rodinách. Organizoval peněžní sbírky, především ke zřizování knihoven, kterých pomohl založit a doplnit kolem tří set, snažil se o reformaci školství. V roce 1857 píše: „Byv po delší čas při kalném stoku všeho téměř mravního rmutu z celé vlasti, viděl, slyšel, cítil jsem nedostatky obecného vychovávání a vyučování lidu našeho, zvláště neblahé výsledky nedouctví pražského. Chudší a chudší obyvatelstvo pražské značnou každoročně ze sebe vysílalo (a vysílá) část do obecné trestnice.“

K historicky významnému počínu práce s pachateli (v průběhu výkonu trestu odnětí svobody – VTOS) u nás patří bezesporu vznik Výzkumného ústavu penologického, založeného v roce 1967 klinickým psychologem PhDr. Jiřím Čepelákem (1915 – 1989). Zde byl vytvořen tým odborných pracovníků, který studoval osobnost vězněného, možnosti jeho nápravy a podmínky pro resocializaci v tehdejších nápravně výchovných ústavech. Výzkum se opíral o vlastní zkušenosti, studium odborné literatury a kontakty se zahraničními odborníky. Výsledky základních i aplikovaných výzkumů byly prezentovány formou školení a bohatou publikační činností.¹ Ústav tak poskytoval specialistům řadu diagnostických a terapeutických metod, které se uplatňovaly při zacházení s odsouzenými v čím dál větším rozsahu. Zdokonalovalo se výchovně vzdělávací působení na mladistvé a léčebně výchovné zacházení s alkoholiky a osobami, u kterých se vyskytovaly psychopatické poruchy. Experimentem byly tzv. pobočky nápravně výchovných ústavů, které nebyly střeženy klasickým způsobem. Zrušením ústavu rozkazem ministra spravedlnosti JUDr. Janem Němcem v roce 1980 došlo k zániku odborné základny českého vězeňství, která navzdory politické nepřízni plnila své poslání. Tyto podmínky se dosud nepodařilo v celém rozsahu obnovit, nezlepšila je ani společenská situace po roce 1989. Vězeňská služba dle mého názoru dodnes hledá svou tvář, koncepce je měněna vždy s nástupem nového vedení, pomocí různých, zejména ze zahraničí převzatých modelů, které ale zatím nepřináší požadovaný efekt (čímž nechci tvrdit, že celý problém leží jen na bedrech VS). Osobně se domnívám, že tato situace je, i přes ojedinělé snahy tento stav změnit, zapříčiněna stavebně technickou situací českých věznic (hromadné ubytovací prostory a s tím spojená malá míra individuálního působení, včetně kontroly života odsouzených) a nedostatkem nebo neefektivně využívaných finančních prostředků. K těmto faktorům přispívá i častá izolace vězeňského personálu v komunitě obecně, neboť profese „bachaře“ je v našich podmínkách (s ohledem na velmi represivní roli vězeňství

¹ ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ V. *Úvod do penologie*. Most: SPI, 1997, str. 11, 62, 67 – 72, 76

v minulých režimech) velmi znevažovaná – na rozdíl od tzv. „západního světa“, kde je vězeňství letitou součástí institucionální (sociální) práce. Jak jsem si mj. ověřil osobní návštěvou v Bavorské věznici ve Štraubingu, věznice zde není vnímána jen jako zařízení pro izolaci nebezpečných pachatelů, ale hlavně jako zdroj pravidelného a stabilního příjmu pro některé místní občany města – zaměstnance dodavatelských firem, živnostníky, nebo jako výrobní kapacita blízkých podnikatelských subjektů, kterým práce odsouzených zajišťuje jinak neziskovou a tím nelukrativní, nicméně potřebnou, výrobu. Vězni se zde také veřejně podílí na obecně prospěšné činnosti v okolí samotné věznice. Pracovní a výrobní kapacita věznice tak uspokojuje širokou veřejnost a ta si tohoto počínu cení. Tyto nebo jim podobné aktivity jsou až na výjimky u nás, bohužel, ojedinělé (kladným počinem byla účast vězňů na odstraňování ničivých následků povodní, které zasáhly ČR v roce 2004). Obdobné pozitivně vnímané aktivity českého vězeňství nebo jejich širší prezentace dle mého názoru jednoznačně chybí.

V ČR rozlišujeme 4 typy věznic – s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Každý typ věznice se liší typem zabezpečení a vnitřními bezpečnostními pravidly, a to podle závažnosti spáchaných trestných činů, recidivy apod., což se pak odráží ve způsobech zacházení s vězni. Laik samozřejmě o takové diferenciaci neví, vězeňské prostředí je veřejností dlouhodobě hodnoceno negativně jako celek. Jen málokterý člověk „v civilu“ si dokáže představit složitost a náročnost práce vězeňského personálu s lidmi, kteří se většinou pohybují jen na okraji společnosti. Věznice je vnímána spíše jen jako místo, kde se někdo za něco zavře, dá se mu jíst a pít, občas se pustí ven, a tím to končí. Každodenní činnost upravená časovým rozvrhem dne – zaměstnání a práce potřebná pro věznici, vedení vzdělávacích, speciálně výchovných i volnočasových aktivit, nezbytnost využívání mnoha dalších pedagogických forem zacházení a postupů je, bohužel, často i samotnými zaměstnanci vnímána kontroverzně. Tato skutečnost na každého jednotlivce (nejen výchovného pracovníka) vytváří určitý tlak. Při výkonu této profese vstupuje pracovník VSČR do složitých sociálních vztahů – na jedné straně stojí samotní zaměstnanci (kolegové, vedoucí - nadřízení), na druhé odsouzení (hanlivě drbani, muklové,... – každý z personálu i vězňů samotných má a používá pro tuto skupinu svůj vlastní název). Negativní pohled na používání pedagogických přístupů (a hanlivé označování vězňů) jsem během své praxe vyzoroval zejména u příslušníků - strážných, kteří jsou prakticky stále mimo dění na ubytovnách, u dozorců se pohled na práci s vězni liší s ohledem na osobnostní vlastnosti, vzdělání, délku služby apod. Pokud těmito skutečnostem nečelí silná

osobnost, která je členem pevně stmelěného a v postupech jednotného týmu, postupem času se vyvíjí profesionální deformace, vyvolávání konfliktů, psychosomatické potíže, burnout syndrom, ...¹ Také z těchto důvodů je třeba hledat způsoby reedukace mimo prostředí věznic a volit mnohem širší spektrum sankcí směřujících k nápravě pachatele.

Dosavadní zkušenosti zatím ukazují, že samotný výkon trestu odnětí svobody není účelný, neodrazuje od páchání další protiprávní činnosti, naopak přináší do procesu nápravy a života české společnosti spíše negativa. Proto souhlasím s trendem vedoucím k myšlence, že výkon trestu odnětí svobody by měl být skutečně místem „poslední štače“ a také prostředkem tvrdé izolace pachatelů nejzávažnějších forem chování a jednání, se kterými je více než pedagogickými metodami účinnější pracovat pouze prostředky tvrdé represe - aniž bych neměl na paměti veškeré složitosti, které tuto diferenciaci pachatelů provází. V současných podmínkách, které a priority mimo již uvedené ve Vězeňské službě ČR panují (obecně známá přeplněnost věznic, nedostatek personálu, nevhodné stavebně technické rozložení ubytovacích prostor atd.) a tento stav neumožňuje individuální, hlubokou a cílenou práci s vězni, precizní diferenciaci, která by mnohem více umožnila rozdělení pachatelů podle míry narušení, osobnostních charakteristik apod., kdy v současných podmínkách českých věznic dochází k pouhé seriaci, kdy jsou pachatelé zařazováni na jednotlivá (byť specializovaná) oddělení pouze

¹ Z vlastní zkušenosti a výkonu své předchozí praxe vězeňského vychovatele mohu tvrdit, že využívání pedagogiky v prostředí věznic, zejména věznice typu s ostrahou, je velice složité. Dle Nařízení vlády č. 469/2002 a č. 331/2003 je mj. hlavním úkolem vychovatele:

- Výchovně vzdělávací činnost v zařízeních sociální péče nebo v záchytných zařízeních včetně hodnocení výsledků, metodická a poradenská činnost, výchovně vzdělávací činnost na základě znalostí speciální pedagogiky.
- Koordinace protidrogové prevence v rámci příslušného zařízení.
- Komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci, reedukaci včetně navrhování cílených opatření k optimalizaci výchovně vzdělávacího procesu v rámci vězeňského zařízení.

Plnění těchto úkolů si vyžaduje kvalitní a vzdělaný personál, který ve VSČR jednoznačně chybí. Je také těžké představit si individuální (speciálně) pedagogický přístup k člověku tam, kde je v hromadných a uzavřených ubytovacích prostorech - na oddělení určeném pro 40 odsouzených vybraných pro specializované zacházení s tím, že je možné a má smysl s nimi individuálně pracovat, namísto toho umístěno odsouzených 60, a to všeho druhu. Mimo jedinců, kteří jsou ve VTOS poprvé, nebo je u nich vidět snaha po nápravě (je těžké odlišit od pseudosociálů, kteří „tlačí“ na kladný posudek k podmíněnému propuštění nebo získání pro sebe jiných výhod), jsou na oddělení umístěni jedinci, kteří pochází z výrazně patologického prostředí. V anamnéze a z diagnostických metod specialistů lze vysledovat u mnoha odsouzených zaměření na kriminální kariéru, orientaci na konzumní hodnoty. Proto je nutné využívat při působení na tyto skupiny zcela jiné prostředky a metody. Tito jedinci veškeré projevy empatie, vstřícnosti i snahy vychovatele o projevy „lidství“ vnímají jako slabost a tento přístup zneužívají k regresi či agresii. V takových podmínkách chybí důslednost a neústupnost. Okrajově si dovoluji použít pár slov (pouze vytažených z kontextu přednášky specializačního profesního kurzu dr. J. Sochůrka z Technické univerzity v Liberci) jednoho z mou uznávaných odborníků, kteří dle mého názoru v českém vězeňství aktuálně jsou: „Je těžké pokoušet se o reedukaci a resocializovat něco, co nebylo nikdy ani edukováno, ani socializováno.“ Já se domnívám, že nejpálčivějším problémem našeho vězeňství je nedostatek pracovních příležitostí. Dospělý člověk potřebuje upevňovat nebo získávat pracovní návyky. A pokud selhala veškerá dosavadní výchova jedince v dětství – v rodinách, ve všech stupních škol, dětských domovech či výchovných ústavech, jak se pokoušet stále ještě o výchovu? Samozřejmě u mnohých to smysl má. Bohužel vidím nedostatek v uvedených složitých podmínkách ubytování, zaměstnávání a diferenciaci vězňů. „Házet do jednoho pytle“ na jedno oddělení úvěrového podvodníka s plně funkčním sociálním zázemím a brutálního násilníka bez rodiny a přátel, zloděje s neplatičem alimentů apod., je skutečně kontraproduktivní. Několikrát soudně trestaný jedinec s poruchami osobnosti vyžaduje mnohem více psychiatrickou péči a příp. represivní zacházení než pedagogické přístupy. Tak, jako jiné formy zacházení vyžaduje lupič, dlužník, neplatič alimentů nebo kleptomán. V každém typu výchovného zařízení (nejen věznice) by měla probíhat skutečně důsledná diferenciaci a snaha o individuální přístup. Nejen pro „papírové“ výsledky práce, ale zejména pro faktický stav věcí. Proto, abychom neměli každodenní pocit, že je tato práce marná a zbytečná.

na základě vnějších objektivních hledisek (muži od žen, prvopachatelé od recidivistů, mladí dospělí od ostatní populace, handicapovaní nebo závislí na OPL apod.) a nikoli na základě klasifikace,¹ je zcela evidentně nezbytné hledat nové formy a alternativy řešení trestních věcí.

Právě na základě široké snahy odborné veřejnosti zabývat se problematikou prostředí věznic, efektivitou trestu, způsoby trestání, průběhu výkonu trestu odnětí svobody a jeho účincích nejen na osobu pachatele, ale také na samotný personál věznic, vznikl vědní obor – Penologie (z latiny „poena“ - péna = náhrada za zločin, pokuta, trest), který se neustále rozvíjí. Zkoumá aktuální metody zacházení s pachateli a mj. navrhuje aplikaci moderních metod v současných složitých podmínkách a praxi. Zkoumání v oboru se mimo problematiku penitenciární (z lat. „paenitentia“ - penitencia = lítost, změna mínění, polepšení, náprava) rozšiřuje o další efektivnější způsoby trestání. Od počátku 90. let 20. století penologie nezkoumá jen podmínky výkonu trestu odnětí svobody, ale intenzivně zkoumá i jiné sankce, které by mohly ovlivnit chování pachatelů - výchovná opatření a alternativní tresty. Odborníci oboru již umí pojmenovat aktuální problémy a řeší je na úrovni multidisciplinární. Obor využívá poznatků speciální pedagogiky, psychologie, práva, kriminologie ad. věd. Současný trend hledání účinnějších forem a způsobů trestání pachatelů trestných činů v ČR reprezentuje legislativním procesem procházející nový trestní zákoník, obsahující v našich podmínkách zcela přelomový alternativní trest domácího vězení, který přehodnocuje současný přístup k pachatelům trestných činů, více diferencuje trestné činy a směřuje k používání VTOS jako krajního prostředku, např. u pachatelů s poruchami osobnosti, krajně nebezpečných, páchajících velmi závažné trestné činy a recidivujících, kdy je prognosa resocializace těchto jedinců krajně nepříznivá, ne-li nemožná. Jaké výsledky při eliminaci trestné činnosti různými formami působení (včetně nových alternativ) na pachatele jeho aplikace přinese, to nám ukáže čas.

Ale i mimo oblast vězeňství nelze opomenout české snahy odborníků tzv. pomáhajících profesí, snažící se od 60. let minulého století řešit problém pachatelů kontinuálně. „V letech 1968 – 1971 vzniklo ve spolupráci Národního výboru hl. města Prahy a Výzkumného ústavu kriminologického při tehdejší Generální prokuratuře experimentální středisko postpenitenciární péče, které se v rámci projektu „Výzkum faktorů recidivy“ snažilo ověřit účinné metody práce s tzv. společensky

¹ Seriace představuje jednoduché rozdělování odsouzených tak, aby zkušený vězeň „nenakazil“ nezkušeného, kdežto klasifikace představuje rozdělování vězňů podle osobnostních rysů a prognosy resocializace. ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ V. *Úvod do penologie*, Most: SPI, 1997, str. 63

nepřízpůsobivými občany. Následoval vznik sítě sociálních kurátorů, jejichž počáteční činnost kontroly se později rozvíjela také do forem zprostředkování pomoci zejména mladistvým delikventům a jejich rodinám. Veškeré tyto aktivity byly motivovány úsilím odborníků v oblasti sociální práce, pedagogiky, psychologie či práva, kteří se snažili o vytvoření účinných systémových opatření pro uplatňování nových trendů, inspirované zkušenostmi ze zahraničí.¹ Dalším důležitým, ne-li přelomovým počinem ve vývoji trestní politiky u nás, bylo „polistopadové“ úsilí „*Sdružení pro probaci a mediaci v justici*“ (SPJ). „Toto sdružení bylo založeno v roce 1994 studenty a přednášejícími katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a stálo u zrodu myšlenky změnit dosavadní přístup k řešení trestních věcí a obohatit naše trestní řízení a následné zacházení s pachatelem formou efektivní sociální práce. V rámci činnosti SPJ se jednalo o tyto projekty:

- „Soudní pomoc“ – jedná se o tzv. informační servis pro soudce a státní zástupce, který poskytuje široký okruh údajů o osobě pachatele, jeho rodinném, pracovním a sociálním zázemí. Probační pracovník zde formuluje své stanovisko k osobě obviněného. Tento postup má vést k posílení individualizace právního postihu.
- „Mimosoudní vyjednávání – narovnání“, které nabízí možnost řešení konfliktu mezi pachatelem a jeho obětí tzv. mediací.
- „Probační služba“, která si klade za cíl zefektivnit výkon podmíněně odložených trestů odnětí svobody a také u podmíněného zastavení trestního řízení, kdy v rámci zkušební doby budou pachateli uloženy přiměřené závazky. Tento projekt vychází z názoru, že zkušební doba (ať již před nebo po odsouzení) má význam jen potud, pokud jsou vytvořeny základní podmínky (sociální předpoklady) pro reintegraci pachatele do společnosti.²

Za vyvrcholení úsilí tohoto sdružení a dalších odborníků z řad justice lze považovat vznik Probační a mediační služby v ČR, která zahájila svou činnost dnem 1.1. 2001.

V průběhu snah o hledání způsobů trestání pachatele je s ohledem na historické souvislosti a shora uvedené možno rozlišit tři etapy vývoje:

- 1) trest odnětí svobody je moderním, humánnějším trestem nežli trest smrti, otroctví nebo tresty porušující tělesnou integritu pachatele,

¹ DOUBRAVOVÁ D., OUŘEDNÍČKOVÁ L., ŠTERN P., URBAN L. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ, 2001, A2, str. 1

² KUCHTA J., VÁLKOVÁ H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*, Praha: C. H. Beck, 2005, str. 252 - 254

- 2) hledání různých způsobů nápravy pachatele pomocí úprav režimů nebo aplikací výchovných programů v prostředí věznic, které však nepřináší požadované výsledky – zejména snížení počtu odsouzených, nápravu pachatele a snížení recidivy,
- 3) přehodnocení užívání VTOS z humanitních, ale i ekonomických a čistě pragmatických důvodů, tj. hledání nových alternativ nejen k trestu odnětí svobody, ale v rámci působení OČTŘ již v průběhu přípravného trestního řízení. Zejména se jedná o pokusy dekriminlizovat nedbalostní a drobné trestné činy, přitom plně využívat diverze (tzv. odklonu) v trestním řízení. Zvyšovat podíl sociální práce při práci s pachateli již od počátku trestního řízení. V této moderní oblasti se otevírá mj. velmi široký prostor pro uplatnění kompetencí sociálního pedagoga (dále viz níže).

1.2. Vymezení pojmů vztahujících se k problematice trestního práva

Definici práva jako součást systému lze interpretovat tak, že právo (všeobecně) je soubor obecně závazných pravidel chování a jednání, kterými je povinen každý jedinec jako člen společnosti se řídit, neboť jejich dodržování je pro fungování společnosti nezbytné, a proto je také jeho dodržování vynutitelné státní mocí. Tzn., že porušení těchto závazných pravidel je sankcionováno prostředky státního aparátu.

Nejen v historii docházelo ke kontroverzím ve způsobech určování pravidel a způsobů vymahatelnosti práva. Mohu připomenout některé současné problémy práva, které již naštěstí nemají tak drastický dopad na život člověka: Např. právo na uzavření sňatku (lépe registrovaného partnerství) dvou osob stejného pohlaví, nebo diskutovaná problematika interrupcí – „má někdo právo vzít ještě nenarozenému člověku život?“ Právně nepostižitelné „tunelování“ bank a podniků, apod. Při hledání spravedlnosti a objektivního pohledu na věc existuje opačný názor a na argument protiargument, který má mnoho zastánců jako odpůrců, takže k spravedlivému výsledku se lze jen velmi těžko alespoň přiblížit. Dnes a denně soudci i další státní úředníci neustále rozhodují a řeší otázky kdo, kdy, jak nebo zdali vůbec byl člověk na právu poškozen, kdo a jakým způsobem poškodil a jak má nebo nemá být toto jednání sankcionováno. Nejen v tisku a internetových stránkách (různé právní poradny), ale i v televizi se vedou diskuse, jejichž hlavní náplní a obsahem je hodnotit či hájit právo občanů nebo institucí. A zatímco

jeden odchází spokojen, že se domohl svého práva, druhý často bývá z rozhodnutí a následné aplikace práva rozčarován. Často oprávněně.

Aniž bychom pominuli důležitost práva občanského, obchodního, rodinného ad., s ohledem na obsah práce věnujeme pozornost oblasti práva trestního, jež reprezentuje trestní zákon a trestní řád. Tato oblast práva velice přesně rozeznává a pojmenovává většinu forem závažného jednání, které je protiprávní. Zároveň poskytuje široké možnosti pro výchovné působení na člověka, který se v rámci svého chování nebo jednání vůči jedinci, společnosti, nám všem nezákonným způsobem provinil.

Porušením identity jiného člověka, nebo ohrožením či atakem na jiný zájem státem chráněný, způsobem, který je trestný, tj. jednáním nebo chováním, které koliduje s normou – trestním zákonem, se člověk stává z pohledu trestního práva pachatelem. *Pachatelem* je vždy fyzická osoba, spáchá-li trestný čin (TČ) způsobem uvedeným v trestním zákoně. „Pokud je TČ spáchán společným jednáním více pachatelů, odpovídá za něj každý z nich způsobem, jako by jej spáchal on sám. Jedná se v tomto případě o spolupachatele. Pokud někdo spáchání TČ zosnoval, organizoval nebo řídil, či jiného navedl ke spáchání TČ nebo mu k jeho spáchání pomohl, stává se účastníkem, na kterého se hledí jako by sám byl pachatelem (nestanoví-li zákon jinak).“¹

Obětí TČ (poškozeným) je dle českého práva každá fyzická osoba, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví nebo způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Za oběť se rovněž považuje osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku TČ zemřela, jestliže této osobě zemřelý poskytoval výživu.²

„Hlavním účelem trestního zákona je chránit společenské zájmy, ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. K dosažení účelu tohoto zákona slouží prostředky ve formě pohrůžky trestem nebo ukládáním a výkonem trestů nebo ochranných opatření“.³ Jednotlivé způsoby porušení zákona i druhy trestů jsou taxativně vymezeny trestním zákonem⁴. Trestní zákon přesně vymezuje za jakých podmínek musí být spáchán trestný čin a jakou sankci za jeho spáchání lze pachateli uložit. „Základní funkcí trestu, konečným cílem je ochrana společnosti před pachateli trestných činů. Zabránit odsouzenému v další trestné činnosti a vychovat ho k řádnému životu jsou ve vztahu k tomuto základnímu cíli prostředky k jeho dosažení. Toto působení je pak zároveň prostředkem výchovného působení na

¹ § 9 a 10 zákona č. 140/1961 Sb

² § 43 zákona č. 141/1961 Sb a § 2 zákona č. 209/2007 Sb

³ § 1 a 2 zákona č. 140/1961 Sb

⁴ § 27 zákona č. 140/1961 Sb

ostatní členy společnosti.¹ Trestní řád plní nezbytnou doprovodnou funkci k trestnímu zákonu, jeho cílem je procesně upravit postup orgánů činných v trestním řízení (dále jen OČTŘ) tak, aby trestné činy byly nejen náležitě zjištěny, ale jejich pachatelé také podle zákona „spravedlivě“² potrestáni. Toto „řízení musí přitom působit a vést k upevňování zákonitosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití i čestného plnění povinností vůči státu a společnosti.“³ V případech, kdy to zákon dovolí, může být orgány činnými v trestním řízení použit postup *diverse* – odklonu⁴, který je uplatněn aniž by bylo jakkoli rozhodováno o vině a trestu. Pro lepší orientaci v procesu trestního řízení od spáchání trestného činu pachatelem, přes možnosti *diverse* až do rozhodnutí soudu o vině a příp. samotném trestu, poslouží „Osa trestního řízení“ (příloha 1).

Z právních definic vidíme, že hlavním prostředkem působení trestně – právních norem na člověka má být zejména sankce, která v tomto případě plní funkci odplatnou, tj. směřující k potrestání pachatele, příp. má plnit funkci zastrašení potencionálního pachatele pohrůzkou možného uložení trestu. Jak nám však naznačuje dosavadní vývoj i současné poznatky získané z každodenního života, je zcela jednoznačné, že řešení trestného jednání formou formální a mechanické aplikace práva a sankce nebylo, není a pravděpodobně ani nemůže být dostatečné, a je tedy pochopitelná přirozená reakce státu hledat jiné formy řešení protiprávní činnosti. Zejména se jedná o trend hledání nových postupů OČTŘ, či ukládání sankcí tzv. „na míru“. Tudiž je nutné zabývat se touto problematikou mnohem hlouběji. Protože ať chceme nebo nechceme, musíme si připustit jednoznačný fakt, že trestná činnost a její následky, nehledě na další patologické jevy s ní úzce spojené, se dotýkají mnoha lidí, oborů činnosti a tedy každého z nás.

Mimo definice a problémy účinnosti práva hovoříme hlavně o lidech, kteří se ocitnou v konfliktu se zákonem. Nejen jako o pachatelích, ale také jako o problémových jedincích, osobách nepřizpůsobivých, s poruchami chování, asociálech či antisociálech, klientech; ale také o nešťastnících, šmejdech, drbanech, muklech, klioších. Z různého pohledu, ať odborného nebo laického, na pachatele TČ pak vzniká představa o jeho potrestání nebo „výchově“. I v dnešní době se mimo snah o léčebné a specializované

¹ JELÍNEK J., SOVÁK Z. *Trestní zákon a trestní řád, poznámkové vydání s judikaturou*. Praha: Linde a.s., 2000, str. 35

² Zde uvádím, že pojem *spravedlivě* je relativní. Často se setkáváme s reakcemi, zejména pozůstalých po obětech TČ, které posuzují způsob a míru potrestání pachatele justici jako mírný a tím nespravedlivý. Zejména u krutých činů i veřejnost volá po obnovení trestu smrti nebo doživotní izolace pachatele bez možností návratu do společnosti.

³ § 1 zákona č. 141/1961 Sb

⁴ § 307 tr. řádu – podmíněně zastavení trestního stíhání, nebo § 309 tr. řádu – schválení narovnání.

zacházení setkáváme s kontroverzními návrhy na obnovu trestu smrti, prosazování zásad „třikrát a dost“, snahami o změnu v procesu trestání a způsobu věznění, snižování trestní odpovědnosti apod. Způsoby řešení této „lidské bolesti“ nebo názory týkající se této problematiky byly a jsou různé. Mnohé inspirativní, ale v jediném, v čem máme jistotu je to, že žádný dosud 100% nefunguje a ani nikdy nefungoval. Tak, jako je člověk individualitou, je také individuální pohled na svět a způsoby přežívání v něm.

Nové formy řešení trestních věcí, které jsou v některých kulturách již tradiční a v určitých formách osvědčené, jsou i ty, které se svým účinkem nezaměřují pouze a přímo na potrestání pachatele, resp. nesankcionují jen čin který spáchal, ale také na jeho osobnost a na sociální prostředí, ve kterém vyrůstá nebo se v něm nachází. Tyto postupy existují, aplikují se, ale zatím je dle mého názoru tato aplikace nedostatečná. Některé teorie hovoří o nutnosti motivovat pachatele k převzetí odpovědnosti za spáchaný zločin a věnovat zvláštní pozornost také jeho oběti, komunitě obecně mnohem více, než uspokojovat právo teatrální aplikací sankcí, která se nezdá být často ani spravedlivá, a mnohdy ani účinná. Tím tento stav vyvolává u určité skupiny lidí pochybnosti o účincích a efektivitě právních sankcí a vyvolává dojem nespravedlnosti systému jako celku. A také vyvolává snahy o jeho zrušení (anarchistická hnutí apod.). Já osobně souhlasím s názorem, cituji: „Kdyby právní normy ztratily schopnost racionálně ovlivňovat chování lidí a přestaly by se ve své většině reflektovat dané společenské vztahy, lidé by je přestaly dodržovat, což by vedlo k rozpadu nejen právního, ale hlavně společenského řádu. K takovým situacím dochází zcela výjimečně, v období sociální revoluce nebo ve válečných konfliktech, kdy na tento stav doplácí ty nejbezbrannější.“¹ Představit si, jak by svět vypadal bez jasných pravidel a norem, není těžké ani v této době, kdy úcta, respekt i vymahatelnost práva klesá a jeho dodržování se v mnohých společenských (věřím, že dosud stále marginálních) skupinách obecně považuje za slabost, které se dá velmi dobře využít, nebo dokonce za nutnost pro zachování své existence v době.² Důsledky slabé účinnosti práva a laxní přístup či neschopnost státních institucí zajistit zákonem dané jistoty, jsou dle mého názoru vidět

¹ SOTOLÁŘ A. et al. *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*, Praha: MŠCR, 2001, str. 25

² Ve své praxi jsem se setkal s jedincem, který již od dětství byl veden k tomu, že krádež je normální součástí lidského bytí. Mimo to velmi dobře z prostředí, ve kterém se pohyboval, věděl, jaké sankce mu hrozí. Věděl, že jako nezletilý není trestně odpovědný. Kradl stále, pak i jako mladistvý. Soud mu uložil „podmínku“, pak „podmínku s dohledem“, pak ještě opakovaně trest obecně prospěšných prací. V případě tohoto mladíka se alternativy zcela míjeli účinkem. Podmínky probace nedodržoval. Kradl i po svém podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, a ačkoli měl ustanoven dohled, jeho podmínky neplnil. Nyní je opět ve vězení a dle slov rodičů spoléhá na to, že jej soud opět podmíněně propustí. Vždyť „...on nekrade, nemá školu, nemá nic, jak se tedy má živit. A jiný kradou miliony, jen on potřebuje trochu na jídlo...“. Již v době školní docházky jsem apeloval na rodiče, aby vedli syna k získání alespoň základního vzdělání, neboť špatný prospěch nebyl důsledkem sníženého intelektu; byl pouze důsledkem liberální výchovy s ochrannými prvky a zcela zjevná orientace rodiny, která je v kolizi s běžně uznávanou normou. Je alarmující, že tento „model“ totožným způsobem kopíruje mladší ze sourozenců a aktuální situace v rodině má stejný průběh.

v těch společenských skupinách (ghetech, nebo tzv. problémových čtvrtí apod.), kde díky systému, který nechce, nemůže nebo neumí účinným způsobem zasahovat do tohoto prostředí všemi prostředky, nejen práva, ale hlavně účinné sociální práce, dochází k expanzi násilí, extremismu, různých druhů závislostí a dalších patologických jevů.

Oblast trestního práva v ČR legislativně upravuje trestní zákon a postupy OČTŘ trestní řád. Jednotlivé postupy OČTŘ dále sjednocuje výklad (interpretace) norem a doporučených postupů – judikatura. Osobně souhlasím s názory, že dosavadní řešení trestních věcí je zkorumpované. Moderní a všeobecně znalá – odborná justice se musí zabývat všemi aspekty, které vedou člověka ke spáchání trestného činu (zejména využívat poznatky kriminologie, sociologie ad. společenských věd), ale hlavně hledat cesty k tomu, aby pachatel trestnou činnost vůbec nepáchal. Na základě těchto znalostí musí zkoumat všechny okolnosti, a to nejen z právního hlediska, které člověka vedou k agresivnímu útoku na zájmy druhých. Mnohem více času a energie musíme (tím myslím všechny, kteří mají možnost se na řešení jakýchkoli patologických jevů podílet) nezbytně věnovat prevenci, chceme-li aktuální stav změnit a neztratit krok. Pouze častým pojednáváním o samotném filozofickém východisku nové trestní politiky při řešení trestních věcí, bez snahy hledající a hlavně nalézající důvody páchaní protiprávních činů, bez analýzy účinnosti sankcí a zejména jejich adresné aplikace nemůžeme dojít k pochopení účelu trestu jako krajního prostředku sloužícího nejen k ochraně společnosti, ale hlavně jako prvku výchovy, který je také prostředkem socializace člověka, resp. resocializace pachatele. Právo samotné totiž k nápravě stavu nestačí. I kdyby soudce chtěl svým rozhodnutím přispět k nápravě pachatele tím, že mu direktivně svým rozhodnutím nařídí, aby se podrobil vykonání určité povinnosti nebo nějakému omezení, z pozice práva nemůže.¹ Je tedy určitě pozitivním počinem, že mimo tradiční činnosti justice existují nové činnosti, které umožňují více proniknout do problematiky trestní politiky a práva také z pohledu jiných oborů (psychologie, sociologie, pedagogiky, kriminologie ad.), neboť tato oblast se dotýká každodenního života široké veřejnosti. Tedy nejen těch, kteří jsou do řešení trestních věcí jakýmkoli způsobem zainteresováni. Otázkou je, zda je tento druh literatury studijním materiálem všech, kteří tyto postupy dennodenně aplikují.

¹ „Ukládat omezení (§ 59 odst. 2 tr. zákona), které by sice mohlo přispět k převýchově odsouzeného, ale které nemá žádný vztah ke spáchanému trestnému činu, není v souladu se zákonem.“ Srov. Jelínek J, Sovák Z. *Trestní zákon a trestní řád*, str. 75

2. Způsoby řešení trestních věcí

2.1. Řešení trestních věcí mimo VTOS

Jak již bylo uvedeno, přísné tresty vězení při řešení protiprávní činnosti požadovaný efekt společnosti nepřináší. Výkon trestu odnětí svobody je bezesporu velkým zásahem do života jedince, zejména u prvopachatele se často jedná o výrazně zátěžovou situaci. Míra adaptace na podmínky VTOS závisí nejen na osobnosti odsouzeného, jeho připravenosti zvládat náročné životní situace a jeho adaptačních schopnostech, ale také ochotě změnit své chování nebo orientace v rámci dosavadního životního stylu. Ale již v samotné adaptaci na podmínky vězeňského života vidím problém. Neopomenutelnou překážkou v nápravě pachatele v podmínkách VTOS zejména zůstává působení prisonizace.¹ Jedná se o proces zvýšené adaptace na život ve vězeňských podmínkách, který snižuje až anuluje pravděpodobnost readaptace a reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z VTOS, neboť odsouzený v rámci plně organizovaného vězeňského života ztrácí vlastní aktivitu či iniciativu a zároveň přijímá subkulturní ideologii (hierarchie vězňů, akceptace jejich norem a pravidel, používání argotu² atd.). V neposlední řadě nesmíme zapomenout na stigmatizaci, která člověka po VTOS zpravidla provází v užších komunitách. Člověk opouštějící vězení s nálepkou „kriminálního“ se jen velmi těžce vrací do prostředí, ve kterém vyrůstal, ke kterému má blízko, kterému věří a ve kterém, pokud to tak skutečně je, chce normálně fungovat právě po zkušenosti pobytu ve vězení. Pachatel pak zcela evidentně ztrácí své sociální postavení a recidivuje mj. právě z toho důvodu, že se společnost, resp. blízké okolí, k němu staví odmítavě.

První myšlenky i způsoby práce orientované na pachatele mimo podmínky vězení, čili hledání alternativ k trestu vězení, lze najít v různých kulturách a v různém čase, zejména se jedná o oblast probace. „Vážnější podobu dostaly v roce 1976, kdy Výbor ministrů Rady Evropy přijal rezoluci č. 10 „Některé alternativní tresty k vězení“. Dalšími počiny byly kongresy OSN v letech 1980, 1985 a 1990. V roce 1993 se konala ve Štrasburku 20. konference Rady Evropy, která již byla zaměřena na kriminologické výzkumy a hlavním tématem byla „Psychosociální intervence v systému trestní justice“. Veškeré tyto aktivity byly zaměřeny na snižování vězeňské populace. V této souvislosti se uvádí čtyřbodová definice alternativy:

¹ ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ V. *Úvod do penologie*. Most: SPI, 1997, str. 65

² HÁLA, J., SOUDKOVÁ, P. *Jak mluví čeští vězni (Místo a úloha vězeňského argotu)*. Praha: Samostatná příloha časopisu České vězeňství, ročník 10, číslo 4, 2002. ISBN 80-238-9463-3

- 1) Alternativa je volba trestu nespojeného s odnětím svobody. Je ukládán pachateli, který by jinak byl odsouzen k trestu odnětí svobody.
- 2) Alternativa trestu odnětí svobody nesmí zahrnovat žádnou ztrátu svobody. Jinak by mohlo jít pouze o vylepšení trestu odnětí svobody, jeho lepší a humánnější výkon.
- 3) Pachatel musí být schopen vyhovět stanoveným podmínkám, což se týká zejména výše ukládaného peněžitého trestu.
- 4) Délka trvání alternativní sankce musí být úměrná trestnému činu a délce trestu odnětí svobody, který by jinak byl za trestný čin uložen.

Za alternativu trestu odnětí svobody nelze považovat opatření, jako:

- 1) Trest odnětí svobody s přerušováním, neboť se jedná spíše o způsob výkonu trestu než o jeho alternativu.
- 2) Předčasné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (podmíněné propuštění, propuštění za účelem vykonání určité práce, převedení z vězeňského ústavu do ústavu společenského apod.).“¹

Alternativy mají za úkol z hlediska výkonu trestní spravedlnosti nahradit nebo alespoň doplnit tradiční, ale poněkud nepružné postupy v trestním řízení.

V České republice se stěžejním počinem pro prosazování alternativ, zejména alternativních trestů nespojených s odnětím svobody v rámci justiční praxe v ČR, stávají aktivity občanského sdružení – Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), založené v roce 1994 skupinou odborníků z oblasti sociální práce, forenzní praxe, pedagogové, psychologové - a studentů filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Aktivity sdružení se týkaly prosazování nových forem sociální práce v rámci činnosti české justice. Stěžejním počinem v dosavadních aktivitách bylo mezinárodní diskusní fórum konané v souvislosti s přípravou vzniku probační a mediační služby, které se uskutečnilo 13.11. 1997 v prostorách Vězeňské služby ČR „Na Květnici“. Tohoto jednání se účastnilo spektrum zahraničních odborníků (zejména z řad justice - PMS), prezentujících dosavadní praktické zkušenosti i výsledky řešení trestních věcí alternativní cestou v rámci jednotlivých zemí, jejich systémů, tedy zcela mimo dosavadní české podmínky. Odborná veřejnost a špičky české justice se tak díky těmto informacím mohly blíže seznámit s filozofií probace, činností probační služby a jejího institucionálního postavení v různých zemích Evropy. A také mediací, jako jedním ze způsobů nápravy konfliktů souvisejících s trestní věcí (včetně příkladů z praxe), tedy

¹ ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ V. *Úvod do penologie*. Most: SPI, 1997, str. 79

novými formami působnosti justičních orgánů, postupů řešení trestné činnosti z hlediska humanitního, ekonomického i čistě pragmatického¹, čímž tyto poznatky následně mohli zúročit v rámci úprav dosavadní legislativy a příprav vzniku nové. Výsledkem byla již zmiňovaná novelizace trestně - právních norem a vznik probační a mediační služby v ČR jako samostatné složky justice (probace a mediace byla do té doby v ČR používána pouze experimentálně v rámci působnosti úředníků vybraných soudů).

Má-li být smysl alternativních trestů naplněn, neobejde se bez kvalifikovaného uplatňování probační práce cíleně zaměřené na resocializaci pachatelů. Probace je jedním z nejstarších způsobů sociální práce zaměřené na pachatele, která byla zpočátku prováděna v souvislosti s křesťanským přístupem kněží, kteří si vzali pod svou patronaci problémového jedince, kterého podporovali a pomáhali mu na žádost soudce překonat potíže běžného fungování ve společnosti - zejména po výkonu trestu odnětí svobody.² Je institutem pocházejícím z oblasti anglosaského práva, stavícího na křesťanských zásadách. Otázkou zůstává, zda-li tento model může být s plnohodnotným úspěchem v celé své šíři aplikován i v ateistických nebo jinak nábožensky orientovaných kulturách, zcela odlišných právních systémech. Současná praxe ukazuje, že možné to za určitých podmínek je a standardní model se vyvíjí a upravuje v domácím prostředí. Díky aplikaci zkušeností v každodenní praxi se probace neustále vyvíjí. Důkazem jsou počty výkonu probačních činností³ i expanze vzniku probačních (a mediačních) služeb v bývalé „východní“ Evropě v posledních letech (Polsko, Chorvatsko, Slovensko, v letošním roce se připravuje na vznik PMS Moldavsko). V neposlední řadě reagují na tento trend a specifickou situaci novelizace trestně právních norem. I když, jak bude pojednáno níže, není tato praxe bez problémů. Vždyť jen v ČR jde o aplikaci původní filozofie probace v nových, odlišných kulturních a společenských podmínkách, než které panují např. v USA, anglosaských zemích Evropy, v Kanadě nebo na Novém Zélandu, a proto ani zdaleka nemůže být dokončen celý její vývoj.

¹ Poslání a organizační struktura probační a mediační služby. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/1999

Z mezinárodního setkání a jednotlivé prezentace účastníků vyplývá nejednotnost při výkonu probace. Je zajímavé, že v některých zemích je probace součástí Vězeňské služby, jinde tuto činnost pro stát vykonávají nestátní organizace. Žádný z účastníků však nepoukazuje na výsledky výzkumu, který by úspěšnost toho či onoho modelu obhajoval.

² Od lat. slova *probare*, znamená „zkoušet“, „ověřovat“ Za zakladatele probace tak jak ji známe dnes je považován americký obuvník John Augustus, výrobce obuvi z Bostonu, který v roce 1841 složil kauci za místního opilce a požádal soudce, aby počkal se svým rozhodnutím a odložil výrok o trestu o několik týdnů. Po tuto „zkoušební“ dobu ho provázal, dal mu práci, stravu. V den D informoval soudce o pokrocích, které jeho svěřenec vykonal a požádal jej, aby mu namísto vězení uložil pouze mírný peněžitý trest a úhradu soudních výdajů. Během svého života J. Augustus složil kauci za asi 2000 „zločinců“ a tím dal podnět ke vzniku prvního probačního zákona ve státě Massachusetts. Záhy byl tento model přenesen do Anglie.

³ Více na: http://www.pmscr.cz/scripts/index.php?id_nad=38

Hlavní podstatou probace má být souhrn konstruktivních metod působení na pachatele, tedy snaha o jeho převýchovu a pozitivní ovlivňování jeho chování tak, aby ve společnosti fungoval prosociálním způsobem. „Moderní“ probace je založena na kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství v rámci součinnosti probačního pracovníka s dalšími poskytovateli sociálních ad. specializovaných služeb. „Její praktické uplatnění rozšiřuje zákonné funkce výkonu justice daleko za zjištění viny, vyslovení odpovídajícího trestu a zajištění jeho výkonu. Její význam spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestných činů, ve využití účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu. Uplatnění probace vede ke zvýšení účinnosti trestní sankce a k dosažení vyváženého poměru mezi trestní represí a prevencí. Tento prostředek méně narušuje sociální vazby pachatelů a méně je psychicky traumatizuje. Autorita probačních pracovníků je odvozena od autority soudu, proto je nelze vnímat jako „pouhé“ sociální pracovníky, jejich metody přístupu k pachatelům není konglomerátem a neobsahuje jen prvky sociální práce. Jejich působení na osobu pachatele je tvořeno mnoha postupy pedagogické a psychologické práce, zejména s důrazem na komunikační dovednosti, neboť prosazují zákonnost vyjednáváním (jedinečnost či zvláštnost je v tom, že chybí možnost postihu, jaký se používá např. ve formě kázeňské pravomoci ve věznicích. Tato pravomoc má zůstat v kompetenci trestního soudu). Veškeré činnosti jsou sjednocovány metodikou, která má reagovat na aktuální praxi a potřeby. Mimo individuální kontroly chování pachatele věnují probátoři také pozornost zvláštní péči o něj jako osobu - klienta. Nejen, že mu pomáhají řešit jeho problémy, ale hlavním cílem je posílení jeho schopností k bezkonfliktnímu způsobu života ve společnosti a získání pozitivního vztahu k prostředí, ve kterém žije. Aktivita probátora tedy směřují nejen k distribuci podpůrných prvků v tom duševním nebo materiálním slova smyslu, ale hlavně k pochopení skutečného sociálního pozadí trestné činnosti. Soustředí se na osobnost pachatele, posuzuje měřítko jeho hodnot, analyzuje rodinné ad. vazby v sociálním prostředí.“¹ Všechny své poznatky se probátor snaží využít pro motivaci a ovlivnění pachatele, aby své fungování ve společnosti směřoval žádoucím způsobem. Tato definice tak musí „mluvit z duše“ každého sociálního pedagoga, neboť skýtá ohromný prostor pro jeho seberealizaci a uplatnění všech svých kompetencí,² neboť sociální pedagogika, jako samostatná disciplína, se zaměřuje mj. na problémy patologického

¹ Srov. Sotolář, Púry, Šámal: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, str. 24 – 25.

² KRAUS B. *Sociální pedagogika II*. Brno: IMS, 2007, str. 66 - 69

charakteru, zabývá se částí populace ohrožené ve svém rozvoji a potencionálně deviantně jednající. Aktivita probátora směřují na pachatele, aby byl schopen fungování v současné společnosti bez zkušenosti pobytu ve vězení, ale také na jeho oběť, osoby blízké, rodinu a blízké okolí, školu ad. instituce, čímž jeho snažení směřuje k vytváření souladu – který je nezbytný pro zajištění optimálního způsobu života - mezi potřebami jedince a zároveň celé společnosti.

2.2. Probační a mediační služba ČR

Dnem 1.1. 2001 vstoupil v platnost zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě České republiky (dále jen PMS). Vznik této organizace je výsledkem přirozeného vývoje „polistopadové“ trestní politiky ČR. Probační činnost (od lat. slova *Probare* – zkoušet) spočívá zejména v organizaci a kontrole alternativních trestů (obecně prospěšných prací), které se staly součástí našeho trestního práva novelou trestního zákona č. 152/1995 Sb. s účinností od 1.1. 1996 a zajišťování institutu DOHLEDU. Mediační (od slova *Medium* – střed, prostřední) činnost spočívá ve zprostředkování mimosoudního urovnání konfliktů mezi pachatelem a poškozeným (obětí) a k nápravě narušených mezilidských vztahů prostřednictvím nestranného prostředníka - mediátora.

PMS byla zřízena jako nová (sociální) služba působící v oblasti restorativní (obnovující) justice (RJ). RJ tvoří protiklad justice retributivní (odplatné). Např. si klade otázku, jaký smysl má anonymní odplata státu, která nemusí vždy nabídnout uspokojivé řešení následku trestného činu pro poškozeného i společnost samotnou. V žádném případě neodmítá trest odnětí svobody, ale ve vhodných případech dává možnost pachateli vzniklý konflikt řešit, odčinit jej bez zkušenosti pobytu ve vězení, který přináší specifická negativa (prisonizaci) a není v určitých případech efektivní pro fungování (dosud příliš nenarušeného) odsouzeného v dalším občanském životě.

Howard Zehr rozlišuje dva přístupy k řešení protiprávní činnosti v rámci justice (spravedlnosti):¹

¹ Zehr H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: SPJ, 2003, str. 15

Retributivní (odplatná)	Restorativní (obnovující)
<ul style="list-style-type: none"> ➤ trestný čin = porušení práva a prohřešek proti státu ➤ porušením zákona vzniká vina pachatele ➤ spravedlnost = určení viny pachatele a uložení trestu 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ trestný čin = prohřešek proti osobě a narušení vzájemných vztahů ➤ porušením normy vznikají závazky a povinnosti ➤ spravedlnost = úsilí o obnovu narušených stavů a vztahů za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity
<ul style="list-style-type: none"> ➤ hlavní zřetel = pachatel má být po zásluze potrestán 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ hlavní zřetel = potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy
Klíčové otázky	Klíčové otázky
<ul style="list-style-type: none"> ➤ JAK byl porušen zákon ➤ KDO se toho dopustil ➤ JAK má být potrestán 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ KOMU vznikla škoda ➤ JAKÉ a KOHO jsou potřeby ➤ KOMU vzniká závazek

Účelem restorativní justice je zamezit stigmatizaci pachatele, ztrátě rodinného, pracovního zázemí, vazeb na prosociální aktivity apod. Stejnou pozornost jako pachateli věnuje oběti trestných činů, která má v současném právním systému nerovné postavení. Zatímco pachateli je ihned po zahájení úkonů OČTŘ ustanoven advokát, dbá se na jeho práva i co se týče izolace, průběhu i doby trvání výslechu, u oběti tato „péče“ chybí. Prvotní úkony OČTŘ bývají formální a oběti zpravidla přináší negativní zkušenosti, obavy... Nicméně oslovování poškozených (ve vykonávacím řízení) přináší náročné a vyhocené situace. Rozlíčená matka nezletilého, které klient PMS již mnoho let nehradí výživné a je jí sděleno, že PMS (a vlastně nikdo) nemá účinné nástroje, mimo hrozby umístění do VTOS, které mohou pomoci k jeho větší zodpovědnosti a plnění uložené povinnosti, se jen těžko smiřuje s danou situací a pramálo chápe smysl alternativního trestu nebo činnosti PMS.

PMS analyzuje a hodnotí příčiny sociálně patologických jevů a využívá při své činnosti metody práce právě mimo právní aparát (i když zároveň zůstává jeho nedílnou součástí a bez kooperace s dalšími složkami justice nebo policie se neobejde).

Představuje tak zcela novou formu přístupů jak k pachatelům trestných činů, tak jejich obětem a ke komunitě vůbec. Jedná se tedy o činnost v našich podmínkách zcela novou, ojedinělou a netradiční. Služba je organizační složkou státu, spravovaná Ministerstvem spravedlnosti (MS ČR). V čele stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr. Činnosti v rámci působnosti PMS provádí asistenti a úředníci jednotlivých středisek PMS.¹

Zatímco probační činnost spočívá zejména v organizaci a kontrole alternativních trestů, mediace představuje specializovanou činnost spočívající ve snaze mediátora zprostředkovat kontakt a realizovat společné jednání všech zúčastněných stran trestného činu. Jde tedy o mimosoudní urovnání konfliktu mezi pachatelem a poškozeným (obětí) a k nápravě narušených mezilidských vztahů. Při své činnosti zaujímá mediátor vyvážený postoj ke všem stranám, kdy úzce spolupracuje nejen s pachatelem a obětí, ale také se všemi, kdo se cítí konkrétním jednáním pachatele dotčeni (jeho blízcí, škola, pracoviště, zájmový klub apod.). Ovšem ne ve všech případech je přímé setkání všech účastníků možné. V těchto případech záleží na samotném pracovníku PMS, ale i vůli OČTŘ najít prostor pro přípravu alternativního postupu v trestním řízení podle dalších zákonných kritérií.²

2.3. Alternativní formy práce s pachateli trestných činů

V současné praxi se činnosti PMS – probace a mediace - uplatňují nerovnoměrně. Mediace zpravidla probíhá v rámci přípravného řízení, tedy před podáním obžaloby státním zástupcem, příp. před vyslovením viny a trestu soudcem. Přípravné řízení oproti

¹ Činnost. kvalifikační předpoklady k výkonu funkcí a další podrobnosti o činnosti úředníků asistentů viz zák. č. 257/2000 Sb.

² Příklad ze své praxe: Martina byla dívkou z malé brdské vsíky. Pocházela z úplné rodiny, udržovala běžné sociální kontakty. Průběh základní školní docházky byl zcela bezkonfliktní, ZŠ absolvovala s velmi dobrým prospěchem. Byla členkou sportovního klubu házené. Zcela bezproblémový průběh života narušil nástup Martiny na Střední zdravotnickou školu v Praze. Velký svět, který do té doby neznala, dospívání a prostředí, které jí imponovalo, včetně ovlivňování partou spolužáků, se kterými zažívala dosud nové a nepoznané, všechny tyto faktory ji přivedly k experimentování s drogami. Z lehkých drog záhy přešla na těžší. Při špatném odhadu dávky, kdy během vyučování zkolabovala, vyšla tato skutečnost najevo. Navíc tím, že drogu předávala ostatním spolužákům, spáchala provinění „nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů dle § 187 odst 2 tr. zákona. Tím se dostala tato věc do velmi přísné trestní sazby (2 – 8 let odnětí svobody u dospělého, v jejím případě – mladistvá osoba 1 – 4 roky odnětí svobody). Do té doby zcela bezúhonná a nekonfliktní osoba se dostala do víru státní mašinérie – vyloučení ze školy, výsledky na policii a zahájení trestního stíhání, konflikt v rodině. Jako pracovník PMS jsem se zúčastnil výsledku mladistvé na SKPV Policie ČR, nabídl jí, otcí i právní zástupkyni spolupráci. Státní zástupce nebyl zprvu nakloněn k činnosti PMS v případě. Trestní sazba, která v prvotní fázi hrozila obviněné nedovolovala OČTŘ použít diverse. Přesto se mi podařilo státního zástupce přesvědčit, aby prostor pro práci s klientkou PMS dal. Mediace v tomto případě byla velmi složitá – široký okruh podezřelých z různých míst regionu. Obtížná komunikace se školou. Imobilita pracovníka PMS (pozn. nedisponujeme služebním vozem umožňující přímou a flexibilní komunikaci mimo vlastní lokalitu. V této situaci se využívá tzv. dožádání, kdy pracovník PMS žádá kolegy z místně příslušného střediska PMS o součinnost. Vzhledem k tomu, že v přípravném řízení je jen velmi málo času vymezeného pro práci na případě, bylo i v této věci obtížné současně praxe využít). Klientka po mém doporučení začala docházet na specializované protitoxikomanické pracoviště; podpořil ji otec; změnila školu; vrátila se ke svému původnímu koníčku - házené. Všechny tyto kroky, včetně výsledků protitoxikomanických vyšetření, hodnocení blízkého okolí klientky (nové školy, rodičů, trenérky házené ad.) + výsledky vyšetřování vedly nakonec ke snížení trestní sazby a nakonec tedy k tomu, že státní zástupce využil diverse a trestní stíhání obviněné podmíněně zastavil. V současné době očekávám rozhodnutí o jejím osvědčení.

vykonávacímu řízení tvoří cca 20% celkového nápadu případů PMS a výstupy PMS slouží OČTŘ pro objektivnější posouzení přístupu pachatele k odčinění následku, který trestnou činností způsobil, příp. při neexistenci zákonných podmínek pro diversi o jeho postoji přijmout alternativní trest. Výstupy činnosti PMS v rámci přípravného řízení mohou více objektivizovat údaje trestnímu soudu, čímž mu poskytují takové informace o osobě pachatele, které mu umožní lépe rozhodnout o tom, který druh sankce vůči pachateli má použít, příp. zda pachatel učinil dostatečné kroky k tomu, aby trest nebyl uložen vůbec.

Důležitým výchovným prvkem v procesu nápravy pachatele může být právě mediace, v přípravném řízení je tato metoda dokonce žádoucí. Mediace není vyloučena k provádění po meritorním rozhodnutí OČTŘ v trestní věci, tedy v rámci vykonávacího řízení, ale v našich podmínkách se v rámci praxe PMS zatím příliš neuplatňuje.¹

Probace umožňuje (nebo lépe má umožňovat) integraci pachatelů TČ, podpořenou mnohem větším individuálním přístupem k nim a možným použitím diagnostických metod. Probace obsahuje nejen sociálně právní poradenství, psychosociální služby pomáhající při řešení problémů jedinců, kteří se dostali do konfliktu se zákonem, ale v určitých institutech umožňují pracovat s pachatelem formou komunikačních a diagnostických nástrojů. Mimo to probační úředníci pracují (lépe měli by, protože aktuální vytiženost a personální obsazení středisek je enormní) s rodinou svého klienta a blízkými z jeho okolí, školou, kurátory atd., čímž mohou získat nejen podporu při motivaci tohoto jedince k „hledání cesty zpět“ do společnosti, ale hlavně vyhodnotit situaci a následně poukázat na rizika, které pobyt pachatele na svobodě přináší. Nicméně v oblasti probace je zatím používání jednotných diagnostických nástrojů stále ještě ojedinělé, převažuje interpretace metodik a „selský rozum“.

Používání diagnostiky v každodenní praxi chybí. Znalecké posudky nejsou zpracovávány u všech pachatelů trestných činů, a pokud existují, nejsou obsahem pověření OČTŘ k činnosti nebo často ani nenabízí všechny důležité informace.

Počet uložených trestů celkem má vzrůstající tendenci. U odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody v delším časovém horizontu kolísá. Počet uložených alternativních trestů je mnohem vyšší. Trest obecně prospěšných prací tvoří polovinu všech činností zajišťovaných PMS. Z komparace číselných údajů vyplývá, že trest OPP

¹ Viz statistické údaje PMS – fáze přípravného řízení, mediace. www.pmscr.cz / Ke stažení

je od roku 2002, tedy rok po vzniku PMS, ukládán ve větší míře, než-li trest odnětí svobody:

Počet uložených trestů dospělým v letech 2001 – 2006:

Rok:	Počet odsouzených osob:	Počet uložených VTOPP	Počet uložených trestů VTOS
2001	60 182	8 835	12 533
2002	65 098	13 424	9 659
2003	66 131	13 592	9 797
2004	68 443	13 031	10 192
2005	67 561	12 512	10 253
2006	69 445	11 787	9 997

Zdroj: Ročenky kriminality Ministerstva spravedlnosti ČR¹

Ročenka VSČR z roku 2007 uvádí, že počet odsouzených ve VTOS je z 1/3 tvořen odsouzenými k alternativním trestům, který byl pro nesplnění jeho podmínek přeměněn. Statistika ale neříká v jakých konkrétních případech/institucech byl alternativní trest přeměněn. O příčinách těchto přeměn nemluvě.

Co je tedy příčinou selhání odsouzených k alternativním trestům? Příčin může být mnoho. Pomineme-li špatnou činnost probačního úředníka, který odsouzeného řádně nepředvolá, nepoučí (tato fakta jsou prakticky vyloučena kontrolním mechanismem PMS i soudu), odpověď na tuto otázku musíme teprve najít. Osobně se domnívám, že jedním z nejčastějších důvodem selhání je tzv. „spirála dluhů.“²

V roce 1999 bylo ve VTOS umístěno 16 126 odsouzených, v roce 2002 „pouze“ 12 829, ale v roce 2008 se počet odsouzených pohybuje v rozmezí již od 17 000 do 18 000.³ Probační a mediační služba zahájila svou činnost v roce 2001. V tomto roce poprvé PMS eviduje 24 161 případů. V roce 2002 se jedná již o 29 291 případů a zároveň klesá počet uložených trestů odnětí svobody. V roce 2008 je počet evidovaných činností PMS v počtu 25 465.⁴ Z následujícího grafu vyplývá, že počet odsouzených

¹ <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

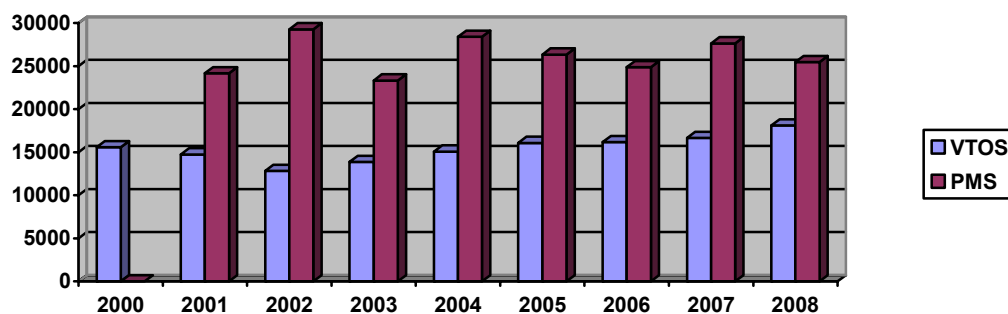
² Dluhy jsou největší překážkou pro motivaci většiny současných klientů PMS žít v souladu se zákonem. Jakmile klient získá pravidelný zdroj příjmů, ztrácí jeho poměrnou část zásahem exekutora. Často mu nezůstává na úhradu základních životních nákladů. V tomto případě musí řešit dilema – nájemné – strava – úhrady dluhu. Určitou formou řešení tohoto problému nabízí, ale jen pro velmi úzkou a skutečně maximálně motivovanou skupinu klientů, současný projekt SPJ, o.s. „Sanace dluhů“. Tento projekt se ve vybraných okresech (i v Příbrami) začíná zkušebně pilotovat. Sanační úředník převezme od probátora klienta, vstoupí do jednání s jeho věřiteli a nabídne okamžitou část plnění ve výši 30% dlužné částky. Klient pak ze svého legálního příjmu hradí tuto částku přijatelnými splátkami do sanačního fondu. Více na www.spj.cz / projekty.

³ http://ad.vscr.cz/news_files/graf2008.pdf

⁴ http://www.pmscr.cz/download/010108_311208__Statistika_PMS_CR.pdf

k výkonu trestu odnětí svobody i počet případů evidovaných PMS kolísá, nezůstává dlouhodobě na stejné hranici. V roce 2007 a 2008 počet odsouzených k VTOS vzrostl na dosud nejvyšší hranici od druhé ½ 90. let:

Počty odsouzených k VTOS a klientů PMS:

I přes poměrně vysoký počet uplatňování alternativních přístupů a ukládání alternativních trestů statistiky potvrzují obecně známý fakt, že v počtu odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody stále patříme k zemím s největším počtem uvězněných na 100 000 obyvatel. **Počty odsouzených ve VTOS z 1/3 tvoří pachatelé odsouzení k alternativnímu trestu, kteří selhali a nedodrželi zákonné podmínky pro jeho splnění. Alternativní trest byl přeměněn na VTOS.**

Z číselných údajů vyplývá, že ke snížení počtu odsouzených k VTOS nevede vysoký počet uložených alternativních trestů.

Z aktuálních statistik je vidno, že při řešení trestné činnosti se současné přístupy trestního práva příliš neosvědčují. Výkon trestu odnětí svobody pravděpodobně nesplňuje tu požadovanou funkci „odstrašení“, kterou si tvůrci trestně právních norem představují. Z dalších číselných údajů také vyplývá, že počet uložených alternativních trestů nemá vliv na snížení počtu vězeňské populace. Tyto skutečnosti mohou poukazovat na fakt, že je chybou „vkládat do sociální (a pedagogické) práce s pachateli trestných činů nereálná očekávání nebo přeceňovat její význam. Resocializace a reintegrace pachatelů má své limity. Tzv. „nucená resocializace“ již v minulosti vedla k výrazným zásahům do osobnostní sféry pachatele pod záminkou širokých oprávnění soudců, vězeňských, probačních aj. sociálních pracovníků, znalců apod. Tato idea „resocializace“ vedla k oslabení vazby mezi trestem a trestným činem a porušování úměrnosti viny a trestu. Existuje totiž značná část pachatelů, která neuznává běžný společenský hodnotový systém a sociální reintegraci vyloženě odmítá. Vůči jiným

pachatelům „je pak třeba využít jiné alternativní postupy navazující na jejich hodnotový systém a pozitivní složky osobnosti při zachování kontinuity sociální péče a pomoci. Nabídnutá resocializace mimo podmínky vězení má být hlavně pro ty odsouzené, kteří jsou k tomu ochotni a toho schopni. Toto působení lze u této skupiny pachatelů podpořit i formou povinné (?¹) účasti v probačních (resocializačních) programech. I v tomto směru mají alternativní tresty a alternativní přístupy svá opodstatnění, a to zejména vůči prvopachatelům a méně nebezpečným pachatelům,² u kterých lze předpokládat, že v jejich případě se nejedná o osobnosti s trvalými poruchami chování. Že toto pravidlo v běžné praxi české justice není plně akceptováno, o tom vypovídají statistické údaje srovnávající počet uložených VTOS a VTOPP a také průzkum učiněný PMS v roce 2007 v oblasti výkonu trestu obecně prospěšných prací.

Princip probace a mediace pravděpodobně ještě nebyl českou veřejností a hlavně ani justicí samotnou v plné výši pochopen a není akceptován. Dotazníkové šetření provedené pracovní skupinou PMS v roce 2007 dostatečně prokázalo, že postup nejen OČTŘ, ale i PMS nebývá při zajišťování výkonu alternativního trestu (OPP) jednotný a je stále na něm co zlepšovat. Tam, kde chybí jednotný postup a důslednost, tedy základní pedagogické principy, nastává prostor pro spekulativní jednání a spoléhání se na „ono to nějak dopadne“. Dosavadním výsledkem formální a mechanické aplikace alternativních trestů ukládaných bez předchozí činnosti PMS, např. ve formě trestních příkazů, kdy soudce z důvodu absence osobního jednání s pachatelem vůbec nezná ani motivaci a ani stanovisko odsouzeného k uložené sankci,³ jeho osobní nebo rodinné poměry popisují pouze strohé údaje protokolu o výsledku zpracovaného na policii, které navíc nejsou vyslychajícími policisty ověřovány. Chybí zde lékařská zpráva popisující problematický zdravotní stav apod. Tyto relevantní informace poskytne výstup probačního úředníka ve formě Zprávy před rozhodnutím nebo Stanoviska k uložení trestu obecně prospěšných prací (příloha 2). Současný přístup se jeví jako kontraproduktivní, neboť velký počet uložených alternativních trestů nepřináší požadovaný efekt, protože počet uložených trestů odnětí svobody, jak statistiky ukazují, neklesá nýbrž stoupá. Ve velké míře (u 1/3) se alternativní tresty přeměňují

¹ Domnívám se, že nařídít povinnou účast v resocializačních programech nemůže přinést požadované výsledky. Např. Střediska výchovné péče nepracují s problémovými jedinci, pokud nemá sám zájem na sobě pracovat. V opačném případě narušuje komunitní práci, nespolupracuje. Účinnějším prostředkem práce s problémovými jedinci jsou dle mého názoru preventivní a svým způsobem neformální aktivity sdružení stojící mimo státní působení, např. nízkoprahová centra, církevní komunity apod.

² Srov. Sotolář, Půry, Šámal: Alternativní řešení trestních věcí v praxi, str. 27

³ Některými soudci používanou argumentací, že odsouzený může proti uloženému trestu formou trestního příkazu podat odpor, osobně nepřijímám, a to z důvodu nízkého právního vědomí většiny odsouzených, zejména jedná-li se o prvopachatele. Z jednání z mnohými pachateli vyplývá, že ani netuší, jakým způsobem se odpor proti trestnímu příkazu podává.

v krátkodobý trest odnětí svobody. Zda tento stav pomůže řešit v současné době legislativním procesem probíhající nový trestní zákon, který upravuje činnost justičních orgánů právě v souvislosti s výsledky dosavadní praxe, sběru dat, ale také názoru široké veřejnosti, ukáže čas.

O tom jaké nedostatky existují v současné praxi trestní justice při zajišťování institutu dohledu u pachatelů podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody dále vypovídá studie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci ČR provedená v roce 2008.¹ Potvrzuje již zmiňovaný vlastní průzkum PMS ČR uskutečněný v rámci hodnocení současného přístupu PMS a soudů při naplňování smyslu a účelu výkonu trestu obecně prospěšných prací. Působení na pachatele není možné bez vzájemné spolupráce nejen justičních orgánů, zejména pokud jde o jednotnost a důslednost v rozhodování nebo v reakci na závažné skutečnosti týkající se samotného přístupu pachatele, ale také není možné bez koordinace s PMS, která zajišťuje jeho realizaci a kontrolu. PMS spolupracuje s poskytovateli sociálních služeb, specializovaných programů či jiných podpůrných aktivit, a to jak státních tak i nestátních institucí. Domnívám se, že velké rezervy existují právě ve spolupráci justičních orgánů s orgány státní správy, samosprávy, nestátními organizacemi, v komunitě obecně. Převládá nevraživost, nedůvěra, neochota „odkryt své karty“ někomu jinému. Současná česká společnost je v oblasti komunikace „nemocná“. Rivalita, hašteření, orientace „na sebe“ a podobné neduhy se objevují denně jak na scéně politické, tak i společenské – a není na ni poukazováno jen bulvárními deníky. Prochází vývojem, který Tomio Okamura (MF Dnes, 2008) přirovnává k vývoji v Japonsku po 2. světové válce. „Náhlý příliv konzumu ze „Západu“ orientoval tento národ na materiální hodnoty a ty duchovní šly stranou. Až po celkovém materiálním zbohatnutí a „nabažení se“ společnosti novými věcmi, se lidé začínají vracet zpět ke tradičním kulturním a duchovním hodnotám. Nemají zájem již jen o sebe a o to, co jim přináší rozkoš a potěšení, ale začínají se zajímat o druhé lidi, jiné národy a kultury...“.

Při ukládání alternativních trestů, stejně jako při diferenciaci v rámci VTOS, by se nemělo zapomínat na to, že existují různé příčiny páchaní trestné činnosti i různé typy pachatelů. Pomineme-li překonanou teorii italského lékaře Cesare Lombrosa o „rozeném zločinci“, existují další teorie a výzkumy hledající příčiny delikventního jednání, ať v člověku, chemii nebo prostředí.² Na různé skupiny pachatelů také

¹ <http://www.ok.cz/iksp/docs/348.pdf>

² KUČHTA J, VÁLKOVÁ H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, od str. 55

poukazuje z hlediska vývojové kriminologie doc. Ludmila Čírtková z Policejní akademie (Kriminalistika 4/2003), která uvádí dva typy pachatelů:

- 1) „Chronický pachatel, který je již od mládí nápadný pro své velmi těžko ovladatelné jednání a běžné výchovné postupy v jeho případě nezabírají;
- 2) mladistvý delikvent, v jehož anamnéze chybí problémy antisociální povahy v dětství, delikventní chování se objevuje mezi 11. a 13. rokem věku a okolo 18. až 21. roku věku dochází k „samovolnému“ opouštění kriminální kariéry“.

Také z tohoto profilu členění pachatelů cítíme, že trestná činnost má být posuzována individuálně, aby i u stejné právně kvalifikované trestné činnosti bylo možné použít odlišné způsoby výchovného působení, odborného zacházení i sankce.

3. Činnost PMS Příbram v resocializační praxi

3.1. Institut dohledu

Trestní právo ČR zná tyto druhy sankcí/trestů dle trestního zákona:

- a) **odnětí svobody**
- b) **obecně prospěšné práce**
- c) ztráta čestných titulů a vyznamenání
- d) ztráta vojenské hodnosti
- e) zákaz činnosti
- f) propadnutí majetku
- g) peněžitý trest
- h) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
- i) vyhoštění
- j) zákaz pobytu

Z pozice sociálního pedagoga nás s ohledem na zaměření diplomové práce bude zajímat trest odnětí svobody (VTOS), který v sobě zahrnuje alternativy ve formě jeho podmíněného odkladu se stanovením zkušební doby (případně stanovení zkušební doby v případě podmíněného propuštění pachatele z jeho výkonu) za současného uložení přiměřené povinnosti, omezení nebo **dohledu**. Právě zkušební doba poskytuje možnosti působení na pachatele trestné činnosti. V omezené míře je toto působení možné také v rámci organizace a kontroly výkonu trestu obecně prospěšných prací (VTOPP). Ostatní sankce působí na pachatele formou morální nebo materiální újmy a jsou často ukládány jako „doplněk“ VTOS nebo VTOPP.

Zákonné podmínky dohledu jsou upraveny § 26b) tr. zákona. Dohled provádí probační úředník, kterému umožňuje při pravidelných konzultacích využívat „nástroje“, směřujících k motivaci pachatele vést život v souladu se zákonem. Dohled poskytuje největší prostor pro působení na pachatele pomocí širokého spektra odborných činností v rámci kompetencí probačního úředníka a také pomocí metodik. A to jak ve formě individuálního přístupu k osobě pachatele, tak v rámci tzv. kontinuální sociální péče. Ze své pozice sice stejně jako soudce nemůže odsouzenému nařídit, aby se podrobil bez svého souhlasu některé povinnosti nebo omezení, které by mohlo přispět k jeho nápravě, ale má možnosti jiného působení na ovlivnění situace, kterými soudce nebo

kdokoli jiný nedisponuje – individuální a často dlouhodobá práce s klientem.¹ Pro ilustraci uvedu jednoduchý nástroj, který se mi osobně mimo vlastní komunikaci osvědčuje, a tím je tabulka úhrad dluhu, zejména výživného (příloha č. 3). Klient názorně vidí, jaké částky má uhradit na běžné výživné, jaké uhradil a v jaké výši se pohybuje aktuální výše dluhu. Tento nástroj se osvědčuje zejména u těch klientů, kteří hradí své závazky nepravidelně, např. z jednorázových brigád apod.

Probátor při své činnosti spolupracuje s orgány sociálního zabezpečení, školami a školskými zařízeními, zdravotnickými zařízeními, církevními a náboženskými společnostmi atd.²

Činnost pracovníka PMS v rámci výkonu dohledu upravuje „Metodický postup střediska PMS v rámci zajištění výkonu dohledu“. Ačkoli se jedná o precizně zpracovaný dokument, upravující jednotlivé kroky, které má probátor v rámci výkonu dohledu učinit, neobsahuje návod k řešení všech situací, ve kterých se probátor při své činnosti může ocitnout. Např. již při samotném zahájení činnosti probační úředník naráží na první problémy. Pověření OČTŘ k činnosti je zasíláno i několik měsíců po rozhodnutí. Mnozí klienti se často stěhují. Pověření také mnohdy obsahuje neúplnou kontaktní adresu, na které se klient nezdržuje (příp. se jedná o adresu obecního nebo městského úřadu, ubytovnu apod.). Probační úředník musí v této situaci činit tyto kroky:

- v trestní kanceláři soudu si vyžádá trestní spis klienta, kde nahlédnutím získá poznatky o tom, jakým způsobem jsou/byla doručována klientovi soudní rozhodnutí
- požádá Policii ČR o prošetření místa pobytu, tj. zda se klient na uvedené adrese zdržuje (této žádosti nemusí PČR vyhovět).
- požádá soud o součinnost, který může příp. vydat příkaz k zatčení ods.

Ačkoli § 5a zákona o PMS podle stavu k 21.8. 2006 uvádí, že Ministerstvo vnitra poskytuje PMS pro výkon působnosti údaje o obyvatelích z informačního systému evidence obyvatel a z registru rodných čísel údaje o fyzických osobách (rejstřík právnických osob je běžně přístupný na www.justice.cz), v praxi tomu tak dosud není.

Četnost konzultací v rámci výkonu dohledu závisí na délce a úrovni spolupráce s klientem. Počáteční interval bývá zpravidla nastaven na frekvenci 1x měsíčně. V praxi se osvědčují pevné termíny v konkrétních datech. Klient nemusí, jako např. v čekárně u

¹Zde je možné pracovat na pravidlech nebo se souhlasem klienta určovat povinnosti, které mohou vést k většímu působení na osobnost pachatele a tím suplovat rozhodnutí soudu, který tuto povinnost uložit nemůže - „Ukládat omezení (§ 59 odst. 2 tr. zákona), které by sice mohlo přispět k převýchově odsouzeného, ale které nemá žádný vztah ke spáchanému trestnému činu, není v souladu se zákonem.“ Srov. Jelínek J, Sovák Z – *Trestní zákon a trestní řád*, str. 75

² § 5 zákona 257/2000 Sb o Probační a mediační službě

lékaře, vyčkávat na to, až se ho probační úředník ujme. Pevné datum eliminuje množství písemných pozvání, takže je tato forma vhodná i pro snížení ekonomické zátěže. Osvědčují se termíny, kdy má klient další úřední jednání (Úřad práce). U mladistvých a nezletilých nastavuji interval individuálně. Mám nezletilého klienta, který se v počáteční fázi probace k jednání dostavoval 1x za 14 dnů. Na doporučení pedopsychologa jsem frekvenci konzultací po určitém čase prodloužil. Vzhledem k tomu, že přístup klienta k plnění školních povinností, včetně chování, se zhoršil, zhoršila se komunikace školy s rodinou, ale i rodiny se školou, považuji nyní prodloužení frekvence za předčasné. Muselo být doplněno dalšími (pevnými a konkrétními) pravidly a formami komunikace. V jeho případě jsem se ve spolupráci s ním a rodiči dohodl, že v určitých dnech bude klient pomáhat s domácími pracemi, a to konkrétně – v jaké dny (pondělí, středa, pátek), co (mytí nádobí, venčení psa...), v jakém rozsahu (před snídaní, po večeři) apod. Stejným způsobem byla nastavena pravidla komunikace rodiny se školou.

Součástí spolupráce s klientem při výkonu dohledu je Probační program zpracovaný probátorem. Jedná se o systém pravidel a případně povinností, které určí nebo lépe na kterých se probátor dohodne v rámci spolupráce se svým klientem, nebo které klientovi interpretují povinnosti uložené soudem. Neplnění podmínek probačního programu je možné považovat za porušení spolupráce a tím podmínek dohledu (§ 26b odst. 1 a) tr. zákona). Pokud je klientovi uložena povinnost podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, podrobit se psychologickému poradenství apod., klient na PMS dokládá návštěvní kartu zařízení, do kterého dochází. Konkrétní místo, kde se klient podrobí uložené povinnosti, je vybíráno po dohodě s klientem. Tzn. že klient obdrží kontakty od probátora a při následné konzultaci doloží potvrzení o zahájení spolupráce (návštěvní kartu apod.). Nenajde-li si nebo nevybere klient toto zařízení sám, poté teprve kontaktuje probátor určité zařízení a sjednává termín úvodní konzultace zde. V praxi se setkávám s problémy motivovat klienty k první návštěvě, zejména ty, kteří si svůj problém nijak nepřipouští. Nicméně znám ze své praxe příklad, kdy klient velmi negativně pohlížel na to, že mu byla uložena povinnost navštěvovat psychologa, cítil se zcela „normální“. Zhruba po půl roční spolupráci se na konzultace s psychologem těšil s tím, že si zde „perfektně pokecá“.

V praxi často narážím na mnou vnímaný problém, že klient o podporu a pomoc PMS nestojí, nebo lépe ji neočekává. Do jaké míry je tato zkušenost pravdou ukáží výsledky vlastního průzkumu.

Při výkonu dohledu má probátor omezené možnosti a žádnou pravomoc. Prakticky pouze informuje příslušný soud, že stanovené povinnosti nejsou plněny. Že soud na tuto informaci zpravidla nijak nereaguje, to dokládá dlouhodobý průzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, čerpající ze studií trestních spisů a dotazníkových šetření.¹

Metodický postup je mj. zaměřen na spolupráci PMS s poskytovateli aprobovaných resocializačních programů.² Jedná se o probační – resocializační program (PRP), který pro PMS zajišťuje instituce stojící mimo resort (občanská sdružení, školská zařízení apod.).

Z teorie je patrné, že existence a rozvoj PRP a jejich realizace v rámci dohledové činnosti by jistě bylo žádoucí. V této problematice si pouze pokládám otázku, zda je možné za současné praxe a s ohledem na aktuální klientelu PMS vůbec PRP v soudním okresu Příbram realizovat. První systém akreditací PRP byl zahájen koncem roku 2007 s tím, že první PRP byly realizovány v průběhu roku 2008. Z tohoto důvodu zatím není možné hodnotit účinnost těchto programů už z důvodu toho, že metodické pokyny byly zpracovány dříve, než byla účinnost PRP ověřena v dlouhodobé každodenní praxi. Metodický postup označuje proces při dojednávání o poskytnutí sociální služby, kdy sociální pracovník spolu s klientem usiluje o co nejpřesnější vymezení a identifikování toho, co si klient skutečně přeje a potřebuje a co je také schopen učinit pro řešení své obtížné sociální situace termínem Needs Assessment. V našich podmínkách se setkávám s tím, že klient umí spolehlivě pojmenovat své potřeby, ale nedokáže prezentovat, co je schopen pro řešení své situace činit sám. O ochotě nemluvě, ta je prezentována výjimečně. Domnívám se, že český klient je systémem naučen na příjem distribuované pomoci. Zjišťuje-li, že ji nedostává v požadované formě nebo výši, obrací svůj zájem jiným směrem, často přestává spolupracovat a pokračuje cestou „největší pohodlnosti a nejmenšího zla“.

3.2. Oblast „Parole“

Zvláštní činností PMS jsou aktivity v rámci společného projektu PMS a VS ČR – Parole (z francouzštiny „čestné slovo“). Jde o velmi úzkou spolupráci mezi pracovníky obou služeb při přípravě podkladů a relevantních informací k osobě odsouzeného soudu

¹ <http://www.ok.cz/iksp/docs/348.pdf>

² V soudním okresu Příbram, stejně jako v mnoha dalších, v současné době neexistuje poskytovatel aprobovaného resocializačního programu. Více na www.justice.cz /Ministerstvo spravedlnosti/ Probační programy

tak, aby mohl mnohem efektivněji a odpovědněji rozhodovat o uplatnění možnosti podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (s dohledem probačního úředníka). V praxi to vypadá tak, že věznice pravidelně vyhodnocuje průběh výkonu trestu odsouzeného, jeho chování a plnění stanovených povinností v rámci jeho výkonu.

Začátkem spolupráce odsouzeného s PMS, středisko Příbram je jeho kontakt se sociálním pracovníkem věznice (Věznice Příbram), čímž získá informace o činnosti PMS a mohou společně mapovat dostupnost a činnosti sociálních služeb zaměřených na řešení problémů klienta v místě jeho bydliště (po jeho propuštění) apod. Tím se údaje o odsouzeném pracovníku PMS více objektivizují.

Spolupráci s odsouzeným (klientem) zahajuje pracovník PMS po zaslání *Podnětu ke spolupráci s klientem* z místně příslušné věznice. PMS si v osobním spise a následně kartě odsouzeného ověřuje údaje uvedené klientem v podnětu – druh a rozsah trestné činnosti, dosavadní plnění povinností odsouzeným ve VTOS, včetně počtu kázeňských odměn a trestů. Probační úředník dále vychází z *Komplexní zprávy o odsouzeném*, která je zpracována specialisty věznice v rámci pobytu odsouzeného na Nástupním oddělení a která obsahuje zpracovanou sociální, pedagogickou, (u dlouhodobějších trestů) psychologickou a zdravotnickou charakteristiku odsouzeného.

Samotnému pohovoru předchází poučení odsouzeného o podmínkách vzájemné spolupráce (příloha č. 4).¹ Vyhodnotí-li úředník PMS, že klient je schopen vytvářet a vytvořit si podmínky pro podmíněné propuštění, dále zjišťuje důvody, příčiny a následky trestné činnosti odsouzeného, včetně dopadu jeho jednání na komunitu, společnost či poškozeného, doplňuje informace o sociálním zázemí odsouzeného – tj. z jakého sociálního prostředí odsouzený pochází a do jakého se bude vracet v případě (podmíněného) propuštění. Zjišťuje jaké kroky klient učinil či je schopen učinit ve vztahu k nápravě způsobené morální nebo materiální škody. Spolupráce klienta s úředníkem PMS pak probíhá formou ověřování sdělených informací. Úředník PMS se také zaměřuje na existenci odpovídajícího zaměstnání, návaznost péče a sociálních služeb v místě bydliště klienta, zprostředkovává spolupráci s konkrétní institucí a získává její stanovisko ke spolupráci s klientem. Zjišťuje náhled a míru podpory jeho blízkých, snaží se stanovit prognózu. Výsledkem analýzy je zpráva o osobě odsouzeného ve formě *Stanoviska PMS k žádosti odsouzeného o podmíněné propuštění*, které PMS předkládá soudu před samotným projednáváním žádosti odsouzeného ve

¹ Není součástí oficiálních metodik. U PMS Příbram umožňuje selekci klientů a zároveň eliminuje možnost podání stížnosti na PMS v případě, že úředník vyhodnotí spolupráci jako neefektivní, neboť odsouzený nesplňuje základní zákonná kritéria pro podmíněné propuštění dle § 61 tr. zákona.

veřejném zasedání. Toto stanovisko PMS konkretizuje dosavadní chování, silné stránky, zdroje pomoci a možných pozitivních změn. Na straně druhé také upozorní na možná rizika, okolnosti, jež mohou zvyšovat pravděpodobnost sociálního selhání včetně recidivy.

Jako pozitivní počín hodnotím to, že citace zpráv jsou součástí usnesení Okresního soudu v Příbrami, který rozhoduje o podmíněném propuštění (ať kladně nebo záporně) odsouzeného z VTOS.

3.3. Výkon trestu obecně prospěšných prací

Trestní zákon mimo trest odnětí svobody, jehož výkon lze podmíněně odložit, zná i další sankce, které mohou být k jeho výkonu samostatnou alternativou. Jedná se o peněžitý trest a trest obecně prospěšných prací. Zatímco peněžitý trest má velmi jasná pravidla – zaplatit uloženou částku v určené lhůtě nebo vykonat náhradní trest (proto není zajišťován působností PMS, na dodržení zákonných pravidel si dohlíží soud sám) v určené lhůtě, výkon trestu obecně prospěšných prací má svá specifika.

Uložením trestu obecně prospěšné práci činnost probačního úředníka zpravidla začíná. Výkon trestu obecně prospěšných prací (OPP), jako alternativní trest, může být pachateli uložen při splnění zákonných podmínek daných trestním zákonem:

§45 trestního zákona:

- 1) Soud může uložit trest OPP, odsuzuje-li pachatele za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže vzhledem k povaze spáchaného tr. činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.¹
- 2) Za podmínek uvedených v odstavci lze trest OPP uložit, i když ve zvláštní části tohoto zákona není stanoven. Může být uložen jako trest samostatný nebo i vedle jiného trestu.² Nelze však uložit trest OPP vedle trestu odnětí svobody.
- 3) Trest OPP záleží v povinnosti ods. provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí,

¹ Zde si povšimněme jisté disproporce: Trest OPP může být uložen pachateli, kterému hrozí až 5 let vězení. Jestliže maximální hranice trestu OPP je 400 hodin, tak pachateli při jeho přeměně hrozí maximálně 200 dnů odnětí svobody, což není ani jeden rok. Zejména u zkušených recidivistů se může zdát trest OPP, domnívám se, zcela výhodnou sankcí.

² Např. řidiči, který způsobil dopravní nehodu nebo řídil pod vlivem alkoholu může být uložen vedle trestu zákazu činnosti.

nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí. Práce nesmí sloužit k výdělečným účelům.

§45a trestního zákona:

1) Trest OPP může soud uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. **Soud může uložit pachateli na dobu trestu i přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4** směřující k tomu, aby vedl řádný život, zpravidla mu též uloží, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou tr. činem způsobil.

2) **Při ukládání trestu OPP přihlédně soud ke stanovisku pachatele, k možnosti uložení tohoto trestu a k jeho zdravotní způsobilosti.**¹ Trest OPP neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce.

3) OPP je odsouzený povinen vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený:

- a) nemohl práce vykonávat pro zdravotní nebo zákonné překážky
- b) zdržoval se v cizině
- c) byl ve vazbě nebo vykonával trest odnětí svobody.

4) Jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu OPP nevedl řádný život, nebo zaviněně nevykonával ve stanovené době uložený trest, přemění soud trest OPP nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodne zároveň o způsobu jeho výkonu, přitom i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu OPP se počítají za jeden den odnětí svobody.

5) Na pachatele, kterému byl uložen trest OPP se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile byl trest vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno.

Podmínky pro rozhodnutí o výkonu trestu, splnění dalších povinností nebo omezení a tím zahlazení odsouzení, nebo rozhodnutí o tom, že se trest OPP přemění na výkon trestu odnětí svobody, jsou dané trestním řádem:

§335 trestního řádu:

Trest OPP odsouzený vykonává v obvodu okresního soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být trest vykonáván i mimo tento obvod.

§336 trestního řádu:

¹ Tento odstavec se týká možnosti předjednávání výkonu trestu v rámci činnosti PMS, které je žádoucí, neboť pracovník PMS má zjistit, zda je pachatel vhodný (zdravotně způsobilý nebo dostatečně motivovaný) k zařazení na požadované místo, také by měl odsouzený s uložením tohoto trestu souhlasit.

2) O druhu a místě výkonu OPP rozhodne okresní soud uvedený v odstavci 1. Přitom vychází z potřeby výkonu prací ve svém obvodu a přihlíží k tomu, aby odsouzený trest vykonával co nejbližší místu, kde bydlí. Odsouzeného zároveň poučí o povinnosti dostavit se do 14 dnů od oznámení rozhodnutí na obecní úřad nebo instituci, u nichž má OPP vykonávat, k projednání podmínek výkonu trestu.

3) O nařízení výkonu trestu OPP soud vyrozumí probačního úředníka, který provádí kontrolu nad výkonem tohoto trestu; probační úředník při výkonu kontroly postupuje v součinnosti s příslušným obecním úřadem nebo institucí, u nichž jsou OPP vykonávány.

§337 trestního řádu:

Nesplní-li ods. povinnost stanovenou v §336 odst.2) nebo bez závažného důvodu neprovádí určené práce, obecní úřad nebo instituce, u nichž mají být OPP vykonávány, to sdělí soudu. Zároveň mu sdělí, vykonal-li ods. trest OPP.

§339 trestního řádu:

1) Předseda senátu na potřebnou dobu odloží nebo přeruší výkon trestu OPP, jestliže z lékařských zpráv předložených odsouzeným nebo vyžádaných s jeho souhlasem vyplývá, že v důsledku přechodného zhoršení zdravotního stavu není odsouzený schopen trest vykonat.

2) Výkon trestu OPP na těhotné ženě a matce novorozence předseda senátu odloží nebo přeruší na dobu jednoho roku po porodu.

3) Z jiných důležitých důvodů může předseda senátu výkon trestu OPP odložit na dobu nejvýše tří měsíců ode dne, kdy rozhodnutí, kterým byl trest uložen, nabylo právní moci.

5) Doba, po kterou byl výkon trestu OPP odložen nebo přerušen se nezapočítává do lhůty jednoho roku, v níž má být trest OPP nejpozději vykonán.

§340 trestního řádu:

1) Předseda senátu odloží nebo přeruší výkon trestu OPP, je-li ods. povolán k výkonu vojenské služby nebo civilní služby.

§340a trestního řádu:

1) Předseda senátu upustí od výkonu trestu OPP nebo jeho zbytku, jestliže je ods. v důsledku změny svého zdravotního stavu dlouhodobě neschopen trest vykonat.

§340b trestního řádu:

1) O přeměně trestu OPP nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody rozhodne předseda senátu na návrh obecního úřadu nebo instituce, u nichž mají být OPP vykonávány, probačního úředníka nebo i bez návrhu.

V rámci výkonu trestu OPP může soud odsouzenému uložit určité omezení nebo povinnosti. Ze současné praxe PMS Příbram vyplývá, že mimo povinnost náhrady škody soud jiná omezení neukládá. V tomto případě probační úředník „pouze“ doporučuje svému klientovi, aby problém, který vyplývá ze soudního rozhodnutí, řešil a upozornil jej na viditelná rizika.

Trest obecně prospěšných prací je alternativou k trestu odnětí svobody sám o sobě. Zároveň se jedná z pohledu práva o nejpřísnější sankci – hned po trestu odnětí svobody. Ale zároveň neumožňuje stejný rozsah individuální práce s pachatelem, jakým je možné disponovat v rámci zajišťování institutu dohledu.

3.4. Vykonatelnost trestu obecně prospěšných prací v soudním okrese Příbram

S ohledem na uvedené v předchozích kapitolách je namístě se domnívat, že trest obecně prospěšných prací nabízí alternativu trestu odnětí svobody, kdy má pachatel možnost odčinit následek TČ pro všechny strany přijatelným způsobem. Účinná podpora a pomoc klientovi ve formě činnosti probačního úředníka zabraňuje hlavně nežádoucí stigmatizaci, ztrátě svobody, sociálních kontaktů, práce, manželství... Jak je tedy možné, že mnozí z těch, kterým byl tento trest uložen, selhávají a je v jejich případě trest OPP přeměňován na trest odnětí svobody?

Oblast výkonu trestu OPP (VTOPP), resp. činnost probátorů při zajišťování tohoto institutu upravuje, stejně jako dohledovou činnost, „Metodický postup střediska PMS“ (příloha č. 6). Metodika stanoví, jaké kroky by měl probační pracovník učinit pro efektivitu a adresné využívání institutu OPP. Bohužel praxe je jiná a ani OČTŘ nespolupracují s PMS optimálním způsobem. Důvodem je odkaz na tzv. „čárkový systém“, který nutí OČTŘ rozhodnout v co nejkratší lhůtě. Předá-li OČTŘ případ PMS, což není systémem zaznamenáno, lhůty se prodlužují a v konečné výsledku přináší negativní hodnocení v práci OČTŘ. Přesto tento zrychlený systém není efektivnější. Jednoduše systém dává důraz na kvantitu, nikoli na kvalitu. Stejně jako u dohledové

činnosti např. není „podchyceno“ (skutečné) bydliště klienta. Pokud jsou vyčerpány možnosti PMS – klient si korespondenci nepřebírá, odstěhuje se z kontaktní adresy, nedostaví se bez omluvy, je nutné žádat soud o součinnost. Okresní soud v Příbrami využíval možnost doručení pozvánky prostřednictvím Policie ČR, což z důvodu aktuální novelizace zákona o Policii ČR již nebude možné. Zůstává jediná možnost, a to požádat eskortní skupinu policie o zajištění odsouzeného v místě pobytu či jinde, kde se zdržuje, a jeho následné předvedení před soudního úředníka, který s odsouzeným zpracuje protokol, na jehož podkladě je dále vydáno usnesení o nařízení místa výkonu trestu. Ovšem i s doručením tohoto usnesení bývá totožný problém. Ne každý soudce pak přihlíží k ustanovení institutu náhradního doručení podle § 64, § 64a tr. řádu:

§ 64

D o r u č o v á n í d o v l a s t n í c h r u k o u

- (1) Do vlastních rukou se doručuje
- a) obviněnému obžaloba, návrh na potrestání a předvolání,
 - b) osobám oprávněným podat proti rozhodnutí opravný prostředek opis tohoto rozhodnutí,
 - c) jiná písemnost, jestliže to předseda senátu, státní zástupce nebo policejní orgán z důležitých důvodů nařídí.

(2) Nebyl-li adresát zásilky, kterou je třeba doručit do vlastních rukou, zastižen, zásilka se uloží a adresát se vhodným způsobem vyrozumí, kde si ji může vyzvednout. **Nevyzvedne-li si adresát zásilku do deseti dnů od uložení, považuje se poslední den této lhůty za den doručení, i když se adresát o uložení nedověděl, ačkoliv se v místě doručení zdržuje, nebo uvedenou adresu označil pro účely doručování.**

§ 64a

O d e p ř e n í p ř i j e t í

(1) Odepře-li adresát, popřípadě osoba oprávněná za něj písemnost převzít, písemnost přijmout, poznamená se to na doručence spolu s datem a důvodem odepření a písemnost se vrátí.

(2) Uzná-li předseda senátu, státní zástupce nebo policejní orgán, který písemnost odeslal, že **přijetí bylo odepřeno bezdůvodně, považuje se písemnost za doručenu**

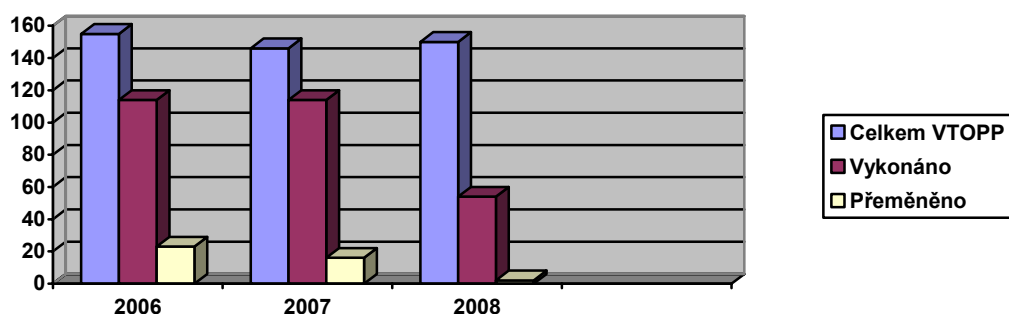
dnem, kdy přijetí bylo odepřeno; na tento následek musí být adresát doručovatelem upozorněn.

Ovšem ani tento postup soudu není v souladu s principy práce PMS, sociální práce s klientem. Není zachována nezbytnost zjišťovat motivaci klienta k řádnému výkonu trestu před jeho uložením. Po jeho uložení tímto způsobem nastává velmi těžká práce pro probačního pracovníka. Získat poskytovatele, kterému příliš nevádí, že odsouzený práce nevykoná, příp. jeho práce nebude přínosná nebo příliš kvalitní (z důvodu šlendriánské práce, nepravidelné docházky apod.), je obtížné. Takových není mnoho a mnozí poskytovatelé právě z důvodu velmi špatných zkušeností s klienty od spolupráce s PMS upouští. Problém součinnosti OČTŘ a PMS prokázal průzkum PMS (pracovní skupina OPP) realizovaný v průběhu roku 2007.

V oblasti VTOPP je potřebné poukázat také na to, že legislativně není dořešen problém úrazovosti v rámci VTOPP. Obecně je odkazováno na ustanovení občanského zákoníku.¹ Jak by situaci, při které by např. odsouzený přišel ke smrtelnému úrazu, řešil soud, to dodnes nikdo neřešil. Apelace vedení PMS na resort (právní odbor Ministerstva spravedlnosti) dosud nebyla vyslyšena.

Od roku 2006 do roku 2008 bylo v soudním okresu Příbram uloženo přes 150 trestů obecně prospěšných prací ročně. Míru jejich uložení i vykonatelnosti lépe zobrazuje následující graf:

Vykonatelnost trestu OPP v soudním okresu Příbram:

Nižší počet vykonatelnosti i nevykonatelnosti (přeměn) trestů OPP v roce 2008 vyplývá z toho, že tresty uložené v roce 2008 se dovykonávají nebo ods. budou

¹ Odpovědnost za škodu, kterou odsouzený způsobí sobě nebo třetí osobě – odpovědnost za škodu vymezuje občanský zákoník (§ 415 a násl.); odpovědnosti se poskytovatel zbaví tím, že prokáže nezavinění škody, což lze učinit průkazným (např. písemným) proškolením odsouzeného o bezpečnosti práce a případným zajištěním ochranných pomůcek.

dovykonávat, příp. dojde k jejich přeměně až v průběhu roku 2009. Nicméně ze sběru údajů z roku 2006 a 2007 vyplývá vyšší vykonatelnost trestu OPP v soudním okrese Příbram než je průměr v rámci celé ČR. Uvádí-li údaj VS ČR,¹ že odsouzení ve VTOS v rámci celé České republiky tvoří z 1/3 ti, kterým byl přeměněn alternativní trest, a uvádí-li průzkum pracovní skupiny OPP, že vykonatelnost trestu OPP je třetinová, je vykonatelnost trestu OPP v soudním okrese Příbram vysoce nadprůměrná.

Z této praxe lze konstatovat, že v rámci zajišťování organizace a kontroly výkonu trestu obecně prospěšných prací středisko PMS Příbram vykazuje velmi dobré výsledky. Je možné tyto výsledky více posílit v rámci kompetence pracovníka PMS, nebo je třeba usilovat o systémové změny, či hledat další zdroje působení na resocializaci pachatele, např. pomocí probačních (resocializačních) programů? A budou mít odsouzení k alternativním trestům vůbec o absolvování těchto programů zájem?

V osobní, pracovní a sociální oblasti dlouhodobě a nejčastěji PMS řeší s klienty tyto problémy:

- ✓ problém nedostatečné kvalifikace
- ✓ problém trvalého zaměstnání a stabilního příjmu
- ✓ dluhová past, neschopnost hradit pohledávky
- ✓ problémy závislostí (alkohol, OPL)
- ✓ recidiva
- ✓ partnerské nebo mezilidské vztahy, nestabilní rodinné prostředí
- ✓ zdravotní problémy
- ✓ absolutní nezájem o dění kolem sebe, projevy sobectví, arogance, agresivity

Zatímco některé problematické prvky spolupráce s klientem a jeho bytí ve společnosti lze, domnívám se, úspěšně regulovat formou naučené a osvědčené komunikace, na mnohé samotná komunikace a kompetence probátora (sociálního pedagoga) pravděpodobně nestačí.

¹ Ročenka VSČR z roku 2007; WWW.JUSTICE.CZ / Vězeňská služba ČR

4. Průzkum vykonatelnosti alternativních trestů v soudním okrese Příbram

4.1. Metoda a projekt průzkumu

Cíl průzkumu:

Cílem průzkumu je údaje získané z dosavadní teorie i praxe (pozorování, rozhovorů a sběru dat) objektivizovat, tj. získat odpovědi na hypotézy, které se týkají výkonu alternativních trestů v resocializační praxi PMS v soudním okrese Příbram. Získaná data by měla dát odpověď na otázku, do jaké míry je aktuální způsob ukládání alternativních trestů adresný a činnost PMS efektivní. Zejména mne zajímá, jaké skupině odsouzených je alternativní trest ukládán v soudním okrese Příbram, za jakých podmínek, jakým způsobem a za jaké trestné činy. V jaké míře je ukládán prvopachatelům, kdy recidivujícím osobám. Jak se liší prezentovaná vůle odsouzených alternativní trest řádně vykonat z hlediska jejich věku.

Průzkum by měl také dát čtenáři odpověď na otázku, zda současný systém je funkční a zda může probační úředník udělat více pro to, aby se počet řádně vykonaných alternativních trestů zvýšil a tím tyto instituty naplňovaly svůj účel, měly smysl. S ohledem na výsledky šetření bychom měli dostat odpověď mj. na otázku, jaké zdroje podpory a pomoci může probační úředník svému klientovi za současných podmínek nabídnout, zda je vůbec klient očekává a pokud ano, jaké formy práce zvolit tak, aby tato činnost byla efektivní.

Výsledky práce mohou být inspirativní pro další pracovníky PMS, aby mohli lépe svou práci orientovat na potřeby klienta. Při komunikaci se spolupracujícími subjekty (policie, státní zastupitelství a soud) pak mohou svou argumentaci opřít o získaná data a ovlivnit tak současný přístup spolupracujících subjektů k řešení trestné činnosti. Domnívám se, že výsledky praxe i průzkumu mohou být využity i mimo soudní okres Příbram.

V souvislosti s teoretickými výstupy porovnanými s aktuální praxí v rámci zajišťování alternativních trestů, svými zkušenostmi a také na základě výsledků předvýzkumu, provedeného v rámci projektování diplomové práce, jsem si v souvislosti s aktuálními údaji a otázkami týkajícími se vykonatelnosti alternativních trestů v soudním okrese Příbram vytvořil následující hypotézy:

Hypotéza 1:

Předpokládám, že více než 80% klientů PMS nemá informace o činnosti a úkolech této služby.

Hypotéza 2:

Klienti PMS očekávají od spolupráce s PMS nejvíce kontrolu svého trestu.

Hypotéza 3:

Předpokládám, že většina alternativních trestů je ukládána v případě nedbalostních trestných činů, kde je míra možné resocializace pachatele vyšší.

Hypotéza 4:

Předpokládám, že více alternativních trestů je uloženo formou trestního příkazu než rozsudku.

Hypotéza 5:

Domnívám se, že více než 80% odsouzených chce alternativní trest vykonat – splnit jeho podmínky.

Hypotéza 6:

Nejčastějším motivem pro řádný výkon alternativního trestu je obava z vězení.

Použitá metoda:

Jako metodu sběru dat v empirickém výzkumu - v rámci kvantitativního dotazování - jsem použil metodu **dotazníku**. Pro ověření hypotéz respondenty jsem zvolil záměrný kvalifikovaný výběr výzkumného souboru (vzorek), kdy jsou „do souboru vybrány osoby na základě těch znaků základního souboru, které jsou důležité pro daný výzkum. Výzkumník se opírá o svoje zkušenosti, znalosti z teorie, vztahující se k výzkumnému problému, konzultace a svůj vlastní úsudek.“¹

K ověření nebo vyvrácení hypotéz jsem zkonstruoval dotazník (příloha č. 5), který by měl poskytnout i mnohé odpovědi na otázky položené v textu diplomové práce.

¹ MAŇÁK J., ŠVEC V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, str. 47

Dotazník je konstruován tak, aby obsahoval otázky vztahující se ke znalostem klientů PMS o svém případě, kdy „odpovědi na tyto otázky mají objasnit, co subjekt skutečně zná“.¹ Odpovědi respondentů tedy směřují na otázky týkající se faktů jejich případu. Dotazník dále obsahuje osobní údaje respondenta.

Jestliže předpokládám, že převážná část klientů PMS nemá z více než 80% informace o činnosti PMS, neboť je tato služba relativně mladá a v českých poměrech netradiční, otázka č. 1 dotazníku by měla dát odpověď na otázku, do jaké míry je míra této informovanosti skutečná.

Současná praxe ukazuje, že klienti PMS mají problémy v osobní, pracovní nebo sociální oblasti, které ale nemají zájem řešit prostřednictvím PMS. PMS je stále vnímána jako další instituce státní represe a klienti tedy očekávají jen kontrolu svého trestu. Zda je tato hypotéza pravdivá, mohou ukázat odpovědi na otázku č. 2.

Probace, domnívám se, funguje dobře tam, kde míra narušení pachatele je malá. Proto většina klientů PMS je tvořena odsouzenými pro nedbalostní trestné činy více, než za trestné činy spáchané úmyslně. Do jaké míry je pravdivá tato hypotéza, by měla odpovědět otázka č. 3.

Množství přeměněných alternativních trestů se dle mého názoru týká také toho, že soud vychází z malého zdroje informací a nejedná osobně s odsouzeným, neboť trest ukládá více formou trestního příkazu než-li rozsudku. Zda je počet uložených alternativních trestů formou trestního příkazu vyšší než uložených rozsudkem, na to by měla odpovědět otázka č. 4.

Skutečné odhodlání klientů vykonat řádně alternativní trest na počátku je mnohem vyšší, než konečný počet uložených a vykonaných alternativních trestů. Domnívám se, že více než 80% klientů je na počátku odhodláno řádně svůj trest vykonat. Zda je tato hypotéza pravdivá, ukáží odpovědi na otázku č. 5.

Probační činnost vznikala v období velmi těžkých podmínek vězňů. Dnes jsou podmínky VTOS mnohem snesitelnější, důstojnější. Přesto se domnívám, že zůstávají

¹ HENDL J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, str. 168

těžké zejména pro prvopachatele, a proto nejčastějším motivem u klientů PMS pro vykonání alternativního trestu je obava z vězení. Zda je i tato hypotéza správná, ukáže otázka č. 6.

K zodpovězení demografických otázek je určena dotazníková část „osobní údaje respondenta“.

Rozhovor i samotné zadávání dotazníku probíhá v jednotlivých kancelářích probačních úředníků střediska Příbram. Klienti byli požádáni o vyplnění dotazníků s poukazem na dobrovolnost tohoto konání. Dotazníky byly zpracovány ve formátu Times New Roman, velikost písma 16.

Výběrový soubor:

Výběrovým souborem jsou dospělí odsouzení k alternativním trestům v soudním okrese Příbram. Velikost výběrového souboru je dán počtem evidovaných případů v období od 1.12. 2008 do ukončení sběru dat, tj. do 25.3. 2009. Za toto období eviduje PMS v soudním okrese Příbram 83 nových případů. Jedná se ale o případy v přípravném i vykonávacím řízení. Jelikož samotný průzkum vykonatelnosti alternativních trestů v soudním okrese Příbram se týká fáze vykonávacího řízení u dospělých odsouzených, nebyl dotazník zadáván klientům v přípravném řízení, tedy před uložením trestu, a dále nebyl zadáván klientům mladistvým a nezletilým. Na základě této selekce byly zadány dotazníky v počtu 55 kusů.

Dotazníky vyplňovali odsouzení k alternativním trestům v soudním okrese Příbram – klienti. Vyplňovali je samostatně v době, kdy probační úředník zpracovával stanovenou dokumentaci po projednání podmínek samotného výkonu trestu (projednání podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací nebo poučení o výkonu dohledu). Kanceláře PMS Příbram jsou standardně vybavené kancelářskou technikou, jednání s klientem probíhá u kulatých stolů. Úkolem probačního úředníka je vytvořit bezpečné prostředí pro klienty vykazující nejistotu, obavy, strach z autorit apod. Naopak u nespolupracujících klientů, zejména arogantních, s agresivními prvky komunikace apod. probátor vystupuje z autority justičního úředníka a jednání je v takovém případě velmi formální. Lze říci, že klientela druhé skupiny je ojedinelá.

4.2. Analýza výsledků

Respondentům (klientům PMS) bylo po shora uvedené selekci na základě jejich souhlasu zadáno k vyplnění v rámci vykonávacího řízení celkem 55 dotazníků. Návratnost dotazníků je v počtu 55 dotazníků, přičemž počet zcela vyplněných dotazníků (ve všech bodech) tvoří 50 kusů vyplněných tiskovin. Z těchto dotazníků byly nashromážděny odpovědi, které potvrzují, ale také zcela vyvracejí dané hypotézy formou měřitelně proměnných, které by měly verifikovat aktuální realitu ukládání alternativních trestů (AT) v resocializační praxi soudního okresu Příbram.

Hypotéza: Předpokládám, že více než 80% klientů PMS nemá informace o činnosti a úkolech této služby.

Tabulka č. 1: Informovanost klientů PMS o činnosti služby

Plně dostačující	Jen základní	Žádné
44 (88%)	6 (12%)	0

Jestliže jsem předpokládal, že více než 80% klientů nemá informace o činnosti PMS, byla tato hypotéza provedeným průzkumem zcela vyvrácena. 44 respondentů (88%) tvrdí, že má plně dostačující informace o PMS, 6 respondentů (12%) uvedlo, že má jen základní informace o PMS, ale nikdo z respondentů nevedl, že by neměl o PMS informace žádné.

Tento opačný výsledek – vyvrácení hypotézy si vysvětlují tím, že dotazovaní klienti vyplňovali dotazník až po poučení pracovníkem PMS o činnosti střediska. Otázka v dotazníku měla tedy znít zcela jinak, např. „Jaké jste měl informace o úkolech a činnosti PMS před návštěvou střediska či kontaktem s PMS?“

Hypotéza: Klienti PMS očekávají od spolupráce s PMS nejvíce kontrolu svého trestu.

Tabulka č. 2: Očekávání klientů od spolupráce s PMS

Zaměstnání	Bydlení	Závislost na OPL	Gambling	Podpora	Kontrola AT	Jiné
20 (40%)	4 (8%)	6 (12%)	2 (4%)	13 (26%)	35 (70%)	0

Otázka č. 2 byla zaměřena na oblast očekávání klienta v rámci spolupráce s PMS. Tedy zda je PMS skutečně vnímána jako sociální služba, nebo spíše jako instituce státní represe. Výsledek průzkumu ukazuje, že hypotéza byla správná, neboť 35 (70%) respondentů skutečně očekává od PMS pouze kontrolu svého trestu.

Hypotéza: Předpokládám, že většina alternativních trestů je ukládána v případě nedbalostních trestných činů, kde je míra možné resocializace pachatele vyšší.

Tabulka č. 3: Počet úmyslných a nedbalostních TČ a nejčastěji páchané TČ

TČ	Úmyslný	Nedbalostní
§ 247 krádež	18	
§ 250 podvod	5	
§ 180d řízení vozidla bez řidičského oprávnění	7	
§ 213 zanedbání povinné výživy	9	
§ 238 porušování domovní svobody	4	
§ 249 neoprávněné užívání cizí věci	3	
§ 202 opilství	2	
§ 224 ublížení na zdraví z nedbalosti		9
Celkem	41 (82%)	9 (18%)

Otázka č. 3 byla zaměřena na skutečnost, že AT jsou převážně ukládány pachatelům odsouzeným za nedbalostní TČ. Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že tato hypotéza není pravdivá. Nejčastěji ukládané TČ jsou majetkového charakteru, tudíž úmyslné.

Tento opačný výsledek si vysvětluji tím, že počet nedbalostních TČ je minimální, příp. OČTŘ v soudním okrese Příbram za splnění zákonných podmínek využívají diverse u nedbalostních trestných činů, aniž by pověřily činností PMS. V případě autonehody státnímu zástupci k diversi postačí, pokud nebyl u pachatele zjištěn alkohol

a vozidlo byla řádně pojištěno. I tyto případy bych doporučil předávat PMS k mediaci, neboť obětem nehod mohou mimo hmotné škody vzniknout další potřeby, které lze uspokojit SPOLEČNOU DOHODOU PACHATELE S OBĚTÍ.

Hypotéza: Předpokládám, že více alternativních trestů je uloženo formou trestního příkazu než rozsudku.

Tabulka č. 4: Počet uložených AT rozsudkem nebo trestním příkazem

Trestním příkazem	Rozsudkem
26 (52%)	24 (48%)

Otázka č. 4 měla poskytnout odpověď na to, zda soud před uložením AT jedná o druhu a výměry trestu s pachatelem, nebo AT ukládá bez toho, aniž by nařídil ve věci hlavní líčení. Poměr AT uložených trestním příkazem je 52%, tedy o 4% vyšší než počet AT uložených při hlavním líčení.

Hypotéza: Domnívám se, že více než 80% odsouzených chce alternativní trest vykonat – splnit jeho podmínky. Nejčastějším motivem pro řádný výkon AT je obava z vězení.

Tabulka č. 5: Splnění podmínek AT

Splní, protože:	Ano splní	Nesplní
Obava z vězení	33	
Ztráta rodiny	28	
Ztráta přátel	9	
Ztráta zaměstnání	5	
Jiné	2 (pozitivní sebereflexe)	
Celkem	48 (96%)	2 (4%)

Tato hypotéza se potvrdila zcela, neboť více než 96% respondentů uvedlo, že uložený trest vykoná. Motivaci pro řádný výkon přibližují uvedené důvody v dotazníku. Nejčastějším motivem pro řádný výkon AT je obava z vězení. Pro mne osobně je překvapivé zjištění, že druhým nejčastějším motivem řádného výkonu AT je obava ze ztráty rodiny. Pouze dva z respondentů (4%) uvedli, že podmínky AT nesplní z důvodu

zdravotních omezení, konkrétně se jedná o VTOPP. Eliminovat tyto konkrétní případy lze v textu zmiňovanou možností předjednávání VTOPP na středisku PMS, kdy probátor zajistí potřebné zdravotní potvrzení pro soud, příp. zajistí souhlas pachatele s tím, aby si o jeho zdravotním stavu soud vyžádal lékařskou zprávu.

Informace o aktuální klientele PMS a skupině respondentů, kteří se účastnili dotazníkového šetření, tj. kategoriální proměnné dotazníku, poskytují osobní údaje respondenta:

Tabulka č. 6: Osobní údaje respondenta a kolikrát byl soudně trestán

Rodinný stav	Svobodný/á	Ženatý/vdaná	Rozvedený/á	Vdovec/vdova
	26 (52%)	6 (12%)	18 (36%)	0
Vzdělání	Nedokončené základní	Základní	Vyučen/a	Maturita
	2 (4%)	20 (40%)	19 (38%)	9 (18%)

Soudně trestán	Poprvé nebo podruhé	Tříkrát a více
	23 (46%)	27 (54%)

4.3. Shrnutí

Jednoduché shrnutí výsledků dotazníkového šetření potvrzuje většinu vyslovených hypotéz, které jsem určil na základě analýzy dokumentů týkající se AT a vlastních poznatků z praxe.

V případě vyvrácené 1. hypotézy lze jednoznačně poukázat na poněkud nešťastně položenou otázku v dotazníku, která měla být položena ještě před poučením klienta o činnosti PMS. Kladem v této situaci je to, že poukazuje na velmi dobrou prezentaci střediska PMS, tedy že řádně probíhá poučení klienta o činnosti PMS jednotlivými pracovníky.

V případě vyvrácené hypotézy č. 3 lze vyvodit, že počet AT za nedbalostní trestné činy je minimální. Tuto hypotézu potvrzuje tabulka č. 3 a také osobní údaje respondentů tím, že 54% klientů PMS v minulosti již byla 3x a více soudně trestáno.

Zajímavé je v rámci ověřování hypotézy č. 2 zjištění, že 40% klientů PMS očekává pomoc od PMS také v sociální oblasti, zejména oblasti zaměstnání. Domnívám se, že tento problém souvisí s aktuální krizí v oblasti zaměstnávání celkově a také v souvislosti s nízkou kvalifikací klientů, na kterou poukazují osobní údaje respondentů (tabulka č. 6).

Jsem si plně vědom toho, že vyhodnocení dotazníků mohlo být mnohem preciznější, nicméně se domnívám, že by nepřineslo jiné údaje než ty důležité pro verifikaci hypotéz. Dle mého názoru jsou získaná kvantitativní data dostatečná a doplňují výzkumnou orientaci práce.

Závěr

O příčinách kriminality, řešení trestné činnosti a způsobech výchovy, resp. zacházení s pachateli, různých formách řešení této problematiky, propojování výzkumu, politiky a praxe (nejen) v resortu spravedlnosti bylo mnoho napsáno. Často tyto práce uvádějí jako problém výchovné prostředí, rozpadu rodin, společenské klima, špatné „síťování služeb“, nedostatek finančních prostředků, materiálního zabezpečení, odborného personálu etc. Téměř každodenně laická i odborná veřejnost kritizuje současné postupy a způsoby zacházení s pachateli trestné činnosti, argumentují velkou nákladností poskytovaných služeb a velmi malou účinností. Mnozí neznají alternativy a preferují pouze represivní postih.

Způsoby řešení činnosti, kterou dnes nazýváme trestnou nebo protiprávní, se s vývojem společnosti měnily. Ab ovo se měnily způsoby zacházení s pachatelem, a to z dnešního pohledu od velmi brutálních nebo dehonestujících způsobů, přes výchovné působení v podmínkách výkonu trestu odnětí svobody, až k hledání alternativ v průběhu trestních řízení vedoucí k depenalizaci a dekriminalizaci pachatelů. V posledních letech se do pozornosti odborníků napříč společenskovědními obory dostávají právě alternativní tresty. Jejich aplikace má přinášet mimo ekonomických úspor výhody čistě pragmatické, neboť výchova a cílená resocializace pachatele je mnohem účinnější v jeho přirozeném prostředí (pokud je funkční), v konfrontaci s komunitou, než jeho izolace v hromadně ubytovacích prostorách českých věznic, kde jsou podmínky pro resocializaci pachatelů eliminovány specifickými podmínkami, které do procesu nápravy přinášejí spíše negativa.

Ale samotné ukládání alternativních trestů (AT) formálním způsobem nemusí přinášet požadovaný efekt. To dokládají vysoké počty AT, jejichž podmínky plněny nejsou a pachatelé nakonec končí za mřížemi. Cílem mé práce bylo poukázat nejen na nevhodný způsob jejich ukládání, ale také absenci cílené práce s pachateli trestných činů, kteří svůj trest vykonávají na svobodě. Institucionální působnost je roztržštěná a postrádá kontinuitu. Že je tento stav faktem, tedy potvrzením vlastních hypotéz, potvrzují kvantitativní data.

S ohledem na vysoký počet klientů očekávajícíce od spolupráce s Probační a mediační službou (PMS) podporu a pomoc v sociální oblasti jsem získal přesvědčení, že PMS mimo svou působnost na střediscích, zaměřenou zejména na komunikaci s pachatelem – klientem, musí hledat další formy spolupráce a působení. Analýzou aktuálních údajů o

odsouzených v ČR, odsouzených k alternativním trestům v soudním okrese Příbram a dat získaných dotazníkovým šetřením se tak mohou mnohem více orientovat v efektivitě činnosti PMS, justice a dalších státních orgánů v resocializační praxi.

Mimo širokého uplatnění kompetencí sociálního pedagoga, účinné kontroly samotného AT, je nutné hledat další zdroje podpory a pomoci, které mohou pachatele - klienta PMS nasměrovat do prosociálních aktivit, tedy mimo páčání trestné činnosti. Jednou z možných cest, a to nejen v soudním okrese Příbram, je iniciace vzniku probačních resocializačních programů, které se zejména v pracovní oblasti jeví účelné právě s ohledem na výsledky analýz. Naproti tomu nejsou AT v žádném případě ukládány prvopachatelům, ale také osobám recidivujícím, disociálního a asociálního charakteru. Metody práce s těmito jedinci vyžadují specifické zacházení, propojený systém, neustálou přípravu a celoživotní vzdělávání.

Resumé

V první části diplomové práce *Alternativní formy trestu v resocializační praxi* jsem se zabýval teoretickými poznatky o vývoji trestního práva, tedy trestem a způsoby trestání pachatelů trestných činů v historickém kontextu. Reagující na vývoj společnosti, působnost orgánů státní moci a na vývoj zacházení s pachateli trestných činů jsem uvedl čtenáře do základní problematiky penologie a trestního práva.

Ve druhé části jsem čtenáře uvedl do problematiky výkonu trestu odnětí svobody, a to jak z pohledu současného systémového zacházení s pachateli a problémy s tím spojenými, tak i z pohledu pracovníka, který má v rámci této činnosti dlouhodobou praxi. V této problematice jsem se snažil orientovat na vývoj v oblasti penologie, ale také kriminologie ad. společenských věd zabývajících se buď osobností pachatele nebo řešením trestních věcí, zejména mimo věznice. Dále jsem se zabýval alternativními přístupy řešení trestních věcí v rámci působnosti orgánů činných v trestním řízení (OČTŘ). Zvláštní kapitola byla věnována činnosti Probační a mediační služby ČR (PMS), která organizuje a kontroluje výkon alternativních trestů. Důraz byl kladen na analýzu aktuálního postupu PMS v soudním okrese Příbram dle metodických pokynů při výkonu dohledu nad pachatelem, parolové činnosti a při výkonu trestu obecně prospěšných prací.

Třetí část se zabývá již konkrétní problematikou výkonu alternativních trestů v konkrétním soudním okrese, a to právě s ohledem na metodické postupy, které bývají v kolizi s každodenní praxí. Značná část byla věnována komparaci údajů Vězeňské služby ČR (VS ČR) a PMS týkající se počtů odsouzených a vykonatelnosti alternativního trestu obecně prospěšných prací (OPP) v soudním okrese Příbram.

S ohledem na poznatky získané studiem odborné literatury, aktuálních dat a působení v současné praxi jsem ve čtvrté části samotný průzkum zaměřil na ověření anebo vyvrácení hypotéz, které mají za úkol vyjasnit celkovou problémovou situaci týkající se vazeb a faktorů mezi proměnnými. Zajímalo mne, jakým skupinám odsouzených pachatelů jsou alternativní tresty ukládány, jakým způsobem, za jaké trestné činy a jaký je postoj odsouzených k výkonu alternativního trestu vůbec.

Anotace

Diplomová práce nazvaná „Alternativní tresty v resocializační praxi“ se zabývá historií ukládání trestů a způsobů jejich výkonu. Část je věnována problematice výkonu trestu odnětí svobody, zejména v podmínkách českých věznic. Zabývá se způsobem zacházení s pachateli trestné činnosti z pohledu práva a sociální práce. Jsou zde shrnuty aktuální údaje o vývoji počtu odsouzených za kriminální činy. Pozornost je věnována činnosti orgánů činných v trestním řízení konkrétního soudního okresu. Diplomová práce je dále věnována problematice působnosti Probační a mediační služby ČR v rámci organizace a kontroly výkonu alternativních trestů.

Empirická část je věnována ověření pracovních tvrzení (hypotéz).

Klíčová slova

Trestání, výkon trestu odnětí svobody, legislativa, alternativní tresty, sociální práce, probační a mediační služba.

Anotation

Thesis named "alternative punishments in resocialization practice" with behind-go story sentencing and way their achievement. Part is presentation problems execution of a punishment imprisonment, especially in conditions Czech state prison. Deal with manners treatment of offender punishable activities from look law and social-work. They are here summary actual data about development of a number of convict of criminal record. Attention is presentation activities organ active in oyer concrete jurisdiction. Thesis is further presentation problems action probation and mediation services CR in terms of organization and checks achievement alternative punishment.

Experiential part is presentation check working statement (hypotheses).

Keywords:

Punishment, execution of a punishment imprisonment, legislature, alternative punishments, social-work, probation and mediation services.

Použitá literatura:

- ČERNÍKOVÁ V., MAKARIUSOVÁ V. *Úvod do penologie*. Most: SPI, 1997, ISBN
- ČÍRTKOVÁ L. *Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých*. Praha: Policejní akademie ČR, Kriminallistika č. 4/2003
- DOUBRAVOVÁ D., OUŘEDNÍČKOVÁ L., ŠTERN P., URBAN L. *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: SPJ, 2001, ISBN 80-902998-0-6
- HENDL. J. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-040-2
- JELÍNEK J., SOVÁK Z. *Trestní zákon a trestní řád, poznámkové vydání s judikaturou*. Praha: Linde a.s., 2000, ISBN 80-7201-259-2
- KEJDOVÁ M. *Právo a bezpečnostní politika*. Brno: IMS, 2001
- KRAUS B. *Sociální pedagogika II*, Brno: IMS, 2007
- KUCHTA J., VÁLKOVÁ H. et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, ISBN 80-7179-813-4
- MAŇÁK J., ŠVEC V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004, ISBN 80-7315-078-6
- PMS ČR, pracovní skupina OPP. *Zpráva o praxi jednotlivých soudních okresů při uplatňování alternativního trestu obecně prospěšných prací*. Praha: PMS ČR, 2007
- ŘEHOŘ A. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*. Brno: IMS, 2008
- ŘEZÁČ, F. J. *Vězeňství v posavadních způsobech svých s návrhem o zdárnějším trestání a polepšování zločinců*. Praha: Vězeňská služba ČR, 1995
- SOTOLÁŘ A., PÚRY F., ŠÁMAL P. et al. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C. H. Beck, 2000, ISBN 80-7179-350-7
- SOTOLÁŘ A., SOVÁK Z., KRATOCHVÍL V., ZEZULOVÁ J., ŠÁMAL P., PÚRY F., VÁLKOVÁ H., et al. *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*. Praha: Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001
- SPJ. *Poslání a organizační struktura PMS*. Praha: SPJ, Příloha č. 1 časopisu České vězeňství č. 1/1999
- ŠPATENKOVÁ N., et al. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada Publishing a.s., 2004, ISBN 80-247-0586-9
- UHLÍK, J. F. J. *Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. Století*. Praha: Vězeňská služba ČR, 1997

Odkazový a poznámkový aparát:

CD-ROM Kronika lidstva, Anopress spol. s r.o., Fortuna Print spol. s r.o.

<http://WWW.JUSTICE.CZ>

<http://WWW.SEZNAM.CZ>

<http://WWW.SPJ.CZ>

Metodické pokyny ředitelství Probační a mediační služby ČR (Probace, Trest OPP)

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999, kterou se vydává *Řád výkonu trestu odnětí svobody*

Zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů – *trestní zákon*

Zákon č. 141/1961 Sb., *o trestním řízení soudním - trestní řád*

Zákon č. 169/1999 Sb., *o výkonu trestu odnětí svobody*

Zákon č. 257/2000 Sb., *o Probační a mediační službě ČR*

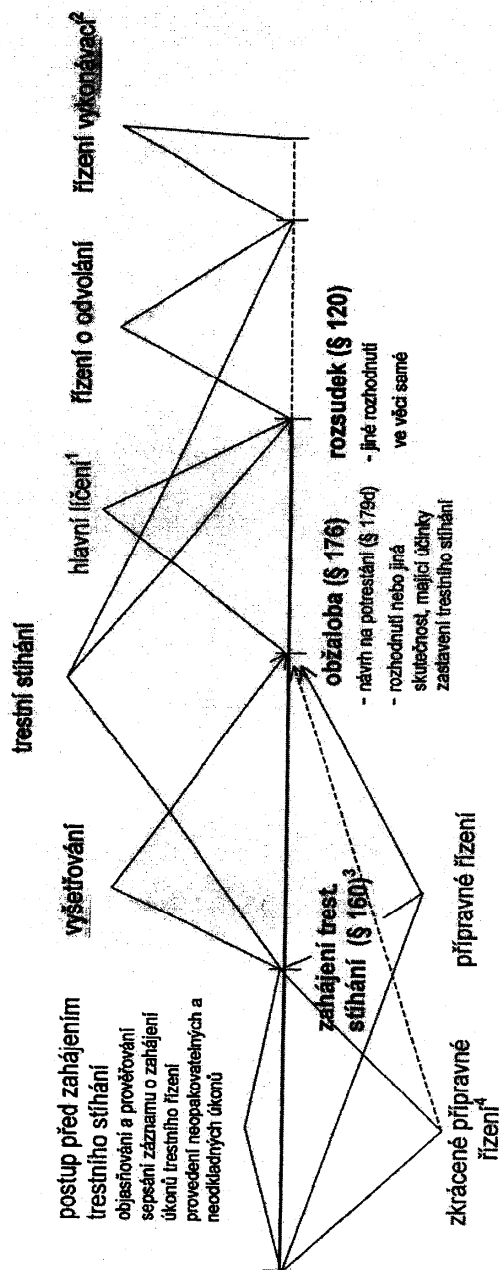
Seznam symbolů a zkratek:

AT	Alternativní trest
ČR	Česká republika
MS ČR	Ministerstvo spravedlnosti ČR
NVD	Náhrada vazby dohledem
OČTŘ	Orgány činné v trestním řízení (policie, státní zastupitelství, soud)
OPL	Omamné a psychotropní látky
OPP	Obecně prospěšné práce
PMS	Probační a mediační služba ČR
POD	Podmíněné odsouzení s dohledem
PPD	Podmíněné propuštění s dohledem
PRP	Probační resocializační programy
př. Kr.	před Kristem (časový údaj)
SoP	Sociální pedagogika, sociální pedagog
SPJ	Sdružení pro probaci a mediaci v justici
TČ	Trestný čin
UPD	Upuštění od potrestání s dohledem
VSČR	Vězeňská služba ČR
VTOPP	Výkon trestu obecně prospěšných prací
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody

Seznam příloh:

- 1) Osa trestního řízení
- 2) Stanovisko k uložení trestu OPP
- 3) Tabulka úhrad
- 4) Poučení odsouzeného o podmínkách spolupráce s PMS Příbram (Parole)
- 5) Dotazník

SCHÉMA PRŮBĚHU TRESTNÍHO ŘÍZENÍ PODLE ČESKÉHO TRESTNÍHO ŘÁDU

¹ Ve věcech, v nichž se konalo zkrácené přípravné řízení rozhoduje samosoudce po projednání věci ve zjednodušeném řízení (§ 314b trestního řádu).
² V některých případech, v nichž jsou uplatněny mimořádné opravné prostředky, resp. kdy je rozhodováno Ústavním soudem o ústavní stížnosti (§ 265a, §266, § 277, resp. § 314h a násl. trestního řádu) může probíhat ještě řízení o těchto prostředcích.
³ Ve věcech, v nichž se konalo zkrácené přípravné řízení a kde podal státní zástupce návrh na potrestání podle § 179d trestního řádu se trestní stíhání zahajuje tím, že návrh státního zástupce na potrestání byl doručen soudu (§ 174b odst. 1 trestního řádu).
⁴ Zkrácené přípravné řízení neprobíhá formou vyšetřování a nejde ani o řízení před zahájením trestního stíhání. Jde o samostatný druh řízení s vlastními pravidly.

středisko Příbram

č.j. ...PM.....

.....soudu/státnímu zastupitelství v

ke Sp.zn.: ...

V.....dne.....

Stanovisko obviněného k uložení trestu obecně prospěšných prací

Jméno a příjmení klienta:

nar.:

RČ:

č. OP:

trvale bytem: značná část klientů je hlášena na adrese OÚ (MÚ)

přechodně bytem: je důležité zjistit, znát a uvést, kde se klient zdržuje fyzicky

zaměstnání:

pracovní dovednosti:

Dnešního dne jsem byl/a probačním úředníkem (asistentem)poučen/a o podmínkách TOPP a dotázán/a na stanovisko k případnému uložení trestu obecně prospěšných prací ve smyslu §45a odst. 2 trestního zákona. Trest obecně prospěšných prací mohu vykonávat pro poskytovatele: Příbram

Prohlašuji, že k dnešnímu dni mi nejsou známa žádná zdravotní omezení, která by bránila ve výkonu trestu obecně prospěšných prací ¹. Pokud mi tento trest bude rozhodnutím soudu uložen, budu jej řádně vykonávat dle dohodnutého časového harmonogramu.

Poučení:

Byl/a jsem poučen/a, že trest obecně prospěšných prací musím vykonat osobně a bezplatně ve svém volném čase, dle dohodnutého harmonogramu, nejpozději však do jednoho roku ode dne, kdy soud výkon tohoto trestu nařídil. Pokud bych ve stanovené době uložený trest zaviněně nevykonal/a, tento se přeměňuje na trest nepodmíněný, a to tím způsobem, že každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den trestu odnětí svobody. Po celou dobu výkonu trestu obecně prospěšných prací povedu řádný život, nedopustím se žádných trestných činů ani přestupků a budu spolupracovat s pracovníky PMS ČR.

Jméno a příjmení + podpis klienta

Jméno a příjmení, podpis + razítko probační úředník/asistent PMS ČR

¹ V případě zdravotních omezení je nutno doložit lékařskou zprávu.

Příloha č. 3

Z. Jaroslav			Výživné		Uhrazeno ke dni:	
					05.03.09	
Poškození:						
a) H. Andrea - matka			43399 ,- Kč		22000,-	
CELKEM:			43999 ,- Kč		dluží 45999,-	
		běžné výživné		úhrady klientem		
a)	15.06.05	750 ,- Kč				
	15.07.05	750				
	15.08.05	750				
	15.09.05	750	23.09.05	1500		
	15.10.05	750	17.10.05	1500		
	15.11.05	750				
	15.12.05	750				
	15.01.06	750	20.01.06	2000		
	15.02.06	750				
	15.03.06	750				
	15.04.06	750	25.04.06	1500		
	15.05.06	750	18.05.06	2000		
	15.06.06	750				
	15.07.06	750				
	15.08.06	750				
	15.09.06	750				
	15.10.06	750	16.10.06	1500		
	15.11.06	750				
	15.12.06	750				
	15.01.07	750	16.01.07	1500		
	15.02.07	750				
	15.03.07	750				
	15.04.07	750				
	15.05.07	750	23.05.07	1500		
	15.06.07	750	29.06.07	1500		
	15.07.07	750				
	15.08.07	750	20.08.07	1500		
	15.09.07	750	18.09.07	1500		
	15.10.07	750				
	15.11.07	750	16.11.07	1500		
	15.12.07	750				
	15.01.08	750	15.01.08	1500		
	15.02.08	750	14.02.08	1500		
	15.03.08	750				
	15.04.08	750				
	15.05.08	750				
	15.06.08	750				
		27750 ,- Kč		22000 ,- Kč		
pozn.:	v 6/2008 dosahuje plnoletosti dcera Andrea					

středisko Příbram

Stanovisko Probační a mediační služby ČR

Poučení – bližší informace

- Pracovníci Probační a mediační služby ČR (dále jen PMS) navštěvují odsouzené ve věznicích v rámci společného projektu PMS a Vězeňské služby ČR – *Parole* (z francouzštiny „čestné slovo“).
- Stanovisko PMS je možné vypracovat na základě dobrovolné spolupráce odsouzeného (klienta) se střediskem PMS tehdy, bude-li se na jeho sestavení sám aktivně podílet.
- Je třeba zdůraznit, že spolupráce s PMS je možná pouze při současném splnění těchto kritérií:
 - a) Klient má vytvořeny nebo aktivně vytváří zákonné podmínky pro podmíněně propuštění (dle zákona č. 140/1961 Sb, § 61, odst. 1 – „...*jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení, může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.*“
 - b) Klient aktivně plní všechny oblasti programu zacházení a je předpoklad, že ředitel věznice jeho podmíněně propuštění doporučí.
 - c) Klient kontaktuje sociálního pracovníka věznice nejpozději 3 měsíce před termínem podání žádosti o podmíněně propuštění; sociální pracovník věznice vyhodnotí účelnost případné spolupráce klienta s PMS (např. je předpoklad, že odsouzený bude podmíněně propuštěn s dohledem nebo s uloženým omezením ve zkušební době dle § 26, odst. 4 tr. zákona; dále vychází z průběžného hodnocení chování a aktuálního plnění programu zacházení, vlastních poznatků o odsouzeném apod.) a klienta pro tuto spolupráci navrhne.
 - d) Klient vyplní *Podnět k zahájení spolupráce* a zašle jej na vlastní náklady na středisko PMS.
- Na základě vyplněného *Podnětu* a prostudování spisové i osobní dokumentace (ve které jsou ověřovány uvedené údaje - délka trestu, trestní minulost, druh, rozsah a okolnosti trestné činnosti, dopad trestné činnosti na poškozeného; dále zjišťujeme dosavadní přístup klienta k plnění stanovených povinností, průběžné hodnocení pracovníků věznic/e ad. informace) může dojít:
 - a) k naplánování konzultace pracovníků PMS a klienta ve věznici,

- b) nebo k odmítnutí spolupráce (např. klient uvedl nepravdivé údaje, má v platnosti kázeňský trest, kontaktuje PMS později než 3 měsíce před podáním žádosti o podmíněné propuštění z výkonu trestu; klient má krátký trest odnětí svobody, z dostupných informací je patrné, že by PMS žádost klienta nemohla podpořit)
- Výsledkem spolupráce je *Stanovisko PMS* k žádosti klienta (odsouzeného) o podmíněné propuštění z výkonu trestu. *Stanovisko PMS* poskytuje soudu okruh doplňujících informací o osobě klienta a jeho sociálním zázemí; rovněž vypovídá o úsilí a snaze, kterou vyvinul pro řešení a nápravu svého jednání (např. aktivní přístup k řešení patologické závislosti, náhrada způsobené škody, omluva poškozenému apod.).
 - Pracovník PMS analyzuje Vaší situaci – tedy na jedné straně konkretizuje silné stránky, zdroje pomoci a možných pozitivních změn, a na straně druhé upozorní na možná rizika, okolnosti, jež mohou zvyšovat pravděpodobnost sociálního selhání, včetně recidivy.
 - Pracovník PMS může spolupráci s klientem ukončit i před zpracováním *Stanoviska PMS*, a to pokud klient nedodrží sjednané postupy, aktivně neplní program zacházení, byl mu uložen kázeňský trest, případně z hodnocení věznice vyplývá, že klient nemá vytvořeny podmínky pro doporučení jeho žádosti o podmíněné propuštění.
 - Informace obsažené ve *Stanovisku PMS* může soud zohlednit při svém rozhodování o vašem podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Spolupráce s PMS ve výše uvedené oblasti neznámá automaticky kladné vyřízení žádosti o podmíněné propuštění, o žádosti rozhoduje nezávislý soud.
 - Probační a mediační služba ČR neposkytuje záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Ale dle § 2 zákona č. 257/2000 Sb. sleduje chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

S výše uvedeným stanoviskem PMS byl odsouzený seznámen, dne:

podpis klienta

Výše jmenovaného *navrhují* – *nenavrhují* ke spolupráci s PMS

V Příbrami, dne:

(razítko, podpis)

Dotazník

Vážená paní, vážený pane

Jmenuji se Robert Dikan a jsem studentem UTB Zlín a IMS Brno, studijní obor Sociální pedagogika. Dovoluji si Vás (i prostřednictvím svých kolegů) požádat o **dobrovolné vyplnění anonymního dotazníku** zaměřeného na problematiku alternativních trestů (nespojených s trestem odnětí svobody) a spolupráci klienta s Probační a mediační službou ČR (PMS). Tyto údaje budou použity pouze v rámci zpracování Diplomové práce.

Odpovědi v rámečku, se kterými se ztotožňujete, označte prosím (po důkladném přečtení otázky) křížkem X, odpovědi na řádek piště prosím stručně. Nerozumíte-li zcela otázce, ptejte se pracovníka PMS. Otázky, na které neumíte (nechcete) vůbec odpovědět, vynechejte.

-
1. Máte všechny informace o úkolech a činnosti PMS?
Plně dostačující jen základní žádné
 2. Od spolupráce s PMS očekáváte pomoc při řešení problému, týkajícího se :
zaměstnání bydlení
závislosti na alkoholu nebo jiných látkách gamblerství (hráčství)
„lidské pochopení a podporu“
jen kontrolu svého výkonu trestu
jiné služby (vypište).....
 3. Jakého charakteru je trestný čin dle trestního zákona, který jste spáchal?
Vypište:
Úmyslný nedbalostní dle § TrZ.
 4. Alternativní trest Vám byl uložen:
Rozsudkem (byl jste u hlavního líčení) trestním příkazem
 5. Myslíte si, že uložený trest (opatření) vykonáte, protože máte obavu:
z vězení ztráty rodiny ztráty přátel
ztráty bydlení ztráty zaměstnání

jiné důvody (vypište):.....

6. uložený trest (opatření) nevykonáte, protože:

nemáte práci a stabilní finanční příjem nemáte kde bydlet

nemáte rodinu, osobu blízkou máte zdravotní omezení

jiný důvod (vypište):.....

Osobní údaje respondenta

1. Rodinný stav: Svobodný/á ženatý/vdaná rozvedený/á vdovec/vdova

3. Vzdělání: nedokončené základní základní vyučen/a maturita VŠ

4. Jste soudně trestán/a poprvé nebo podruhé

tříkrát a více

Děkuji za spolupráci a Váš čas, který jste věnoval(a) vyplnění tohoto dotazníku.